

॥ श्री रवीभाण विजयते ॥

॥ ॐ ॥

पंचीकरण तत्वज्ञान पद.

संशोधक तथा छापाची प्रसिद्ध करनार,
साधु काशीराम गुरु श्रीराधीकादासज.
श्री रवी गुरुभाण संप्रदाय आचार्यस्वामी,
मुकाम देहेवाण-ता. दुर्गे पोरसद.

आवृत्ति १ वी.—प्रत १०००.

संवत् १८७१.—सने १८९५.

सर्व हक स्वाधीन

अमहावाद.

रीथीरोडना पूत नीचे आवेक्षा " श्री नैन विद्याविजय "
प्रेसभां शा. युनीतात्र अभयाशाओ छा.पुं.

डि.मनु अराइय (ह्री.२०)

ગ્રજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
 ગ્રંથાલય
 ગ્રંથાલય ડૉપીરાઈટ-સંગ્રહ

૫૪૨૫.

૫૬

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૫૪૨૫ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ પંચરાત્ર તત્ત્વશાસ્ત્ર ૫૬

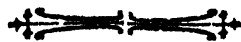
વિષય ૫૬

श्रीगणेशाय नमः
अमहावाह
ॐ श्रीगणेशाय नमः

॥ ॐ श्री गुरुभ्यो नमः ॥ ॐ श्री परमात्मने नमः ॥

॥ अथ श्री ॥

॥ पंचीकरण तत्वज्ञान ॥

मंगलाचरण.

श्लोक.

गुरुपदं पुज्यते चौददेव सेवा फलं ।
गुरु प्रक्रमा सर्व साधन फलं ॥
गुरु अधरामृतं सौ गंगापान तुल्यं च ।
गुरु कृपा मोक्षं पुनः ॥ १ ॥
ब्रह्मानंदं परं सुखदं । कैवलं ज्ञान मुक्तिं ॥
ब्रह्मा तीर्थं गगन सदृशं । तत्त्व मस्यादि लक्षं ॥
एकं तीर्थं विमलं च । सर्व साक्षी भूतं ॥
आत्मार्तासं त्रीमुज गृहितं । सद्गुरु नमामि नमः ॥२॥

(૨)

ટીકા:—શુ નામ અંધકાર તેને નાશ કરનાર, રૂ નામ પ્રકાશ છે. એવા જે શુર તેમની ચરણ કમળનીસેવા કરવાથી, ચાદ લોકની સેવાનું ફળ પ્રાપ્ત થાય છે. એવા જે શુર તેમની પ્રકમા કરવાથી સર્વ સાધન ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે. અથવા શુરના અધ-રામૃત એવા જે શબ્દો, જ્ઞાનમય સર્વ ગંગાપાન તુલ્ય ફળદાય આપનાર છે. અથવા શુરકૃપામાં મોક્ષ સુખ રહેલું છે. શુર સાધક સિદ્ધિ ફળદાતા છે. શુર વિના વેદ બણે તો દુઃખરૂપ થાય છે. શુર મુખેથી બણે તો સુખદાતા છે. એવા જે શુર તેમને વારંવાર નમસ્કાર છે. પુનઃ શુર ગોવિંદથી અધિક છે. શુર એ બ્રહ્મા, વિષ્ણુ મહેશ્વર છે, અને શુર એ પરબ્રહ્મ છે.

શ્લોક.

નામ ગુણ રૂપાતીતં । નિરમે પદં નિર્વાણં ચ ॥

યાદિને નહિ બ્રહ્માંડ પીઠં ચ । નહિ ઉદેઽસ્તમાસ્યં ચા

ટીકા:—નામ, રૂપ, ગુણનીપર, જે નિર્ભય પરમાત્માનું પદ છે. ઉત્સદીન પવન નહિં, પાણી નહિં, અવની નહિં, આ-કાશ નહિં, બ્રહ્માંડ તથા પીઠ દોનું નહિં, નહિ ઉદે, અસ્ત, પ્ર-કાશ એ પણ નહિં. વળી બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, શિવ નહિં, તેમ શુવ, મુશ્વર, માયા પણ નહિં; અને આહં, સોહં ચિદાનંદ પણ નહિં તત્ત્વસે કર્તા શેલાયમાન હતા.

શ્લોક.

કર્તાન્નવાતિ બ્રહ્મઃ । બ્રહ્માન્નવાતિ શક્તિઃ ॥

શક્તૈર્નવાતિ ઓહં । ઓહંકારાન્નવાતિ પ્રયો દેવાઃ ॥

ટીકા:—કર્તા (આદિ પુરુષ)થી બ્રહ્મ, બ્રહ્મથી શક્તિથી,

(૩)

શક્તિથી ઓહંકાર અને ઓહંકારથી બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, મહેશ્વર એ ત્રણ દેવની ઉત્પત્તિ છે.

પૂર્વ. ૐ ઉત્તર.
મધ્યાય. દક્ષિણ.
પશ્ચિમ.

ટીકા:—ૐકાર પરબ્રહ્મામાં પૂર્વ તરફનો ફાંટો આકાર તે વિષ્ણુ છે, તેમાં પ્રમાણ કાશનું । અકારો વાસુદેવસ્યાત્ । તથા પશ્ચિમ તરફનો ફાંટો ઉકાર તે શીવ છે, તેમાં પ્રમાણ કાશનું । ઉકારસ્તુ મહેશ્વરઃ । તથા દક્ષિણ તરફનો ફાંટો મકાર તે બ્રહ્મા છે તેમાં પ્રમાણ કાશનું । મકારઃ સૂર્ય इत्युक्तઃ । તથા ઉત્તર તરફનો ફાંટો અર્ધ ચંદ્રાકાર છે તે શક્તિ । શક્તિર્નાદાત્મિકામતાઃ । તથા મધ્યનું બિંદુ તે શુણાતીત છે. શીરશુલ્ક નિરશુલ્ક સમાનાત્મક છે તે ઐકારનો આકાર જોયેથી સમજાશે. શ્રુતિઓથી કાશ વચન સિદ્ધ થાય છે કે શક્તિનું અર્ધચંદ્ર સ્વરૂપ છે. અકાર, ઉકાર, મકાર, નાદ, બિંદુ એ પાંચ મળી ઐકાર વિશ્વનુંજ મુખ છે. તેમાં પ્રમાણ કપિલ ગીતાનું:—

અર્ધ શુન્યં તારકં ચ । ઊર્ધ્વ શુન્યં તુ દંડકં ॥
કુંડલ્યે મધ્ય શુન્યં ચ । સર્વ શુન્યાર્ધ ચંદ્રકં ॥
વિંદુ શ્ચૈવ મહા શુન્યં । પ્રણવો વિશ્વતો મુખઃ ॥
શ્રુતિ પ્રમાણ । બ્રહ્મ પ્રતિકં તદુ પાસ્યં ॥

ટીકા:—વેદ સમજાવે છે કે પરબ્રહ્મા પરમાત્માનું પ્રત્યેક નામ અકાર તેજ ઓહંકાર છે.

(૪)

સાખી.

આદિ જ્વાનિ ત્રણ પુરુષ, તેના કર્તા નિરંજન જીવ;
પાંચે મળી રવિદાસ કહે, રચીયું સર્વ બ્રહ્માંડ.

શ્લોક.

શિવાદ્भवति पंच तत्त्वाः च पंच मात्राणि च ॥

ટીકા:—શંકરથી પંચતત્ત્વ ઉત્પન્ન થયાં તેનાં નામ—જળ, પૃથ્વી, તેજ, વાયુ, આકાશ. તથા પંચમાત્રા ઉત્પન્ન થઇ તેનું નામ—શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ, ગંધ મળી કુલ દશ શીવે ઉત્પન્ન કર્યા.

. શ્લોક:

ब्रह्माद्भवति दश देवाः । या देवाः प्रवर्तते दश इंद्रियाणि ॥

ટીકા:—બ્રહ્માંથી દશ દેવ ઉત્પન્ન થયા કે જે દશ ઇન્દ્રિયોને પ્રવર્તાવે છે તે દશ દેવનાં નામ:—

ગુદા ઇન્દ્રિના દેવ યમ. ઉપસ્થ ઇન્દ્રિના દેવ બ્રહ્મા. પાદ ઇન્દ્રિયના દેવ વિષ્ણુ. હસ્ત ઇન્દ્રિયના દેવ ઇંદ્ર. ત્વચા ઇન્દ્રિના દેવ વાયુ. નાસા ઇન્દ્રિયના દેવ મહિ. (અશ્વનીકુમાર) મુખ ઇન્દ્રિના દેવ અગ્નિ. શ્રોત્ર ઇન્દ્રિના દેવ દિમપાળ. જીહ્વા ઇન્દ્રિના દેવ વરુણ. નેત્ર ઇન્દ્રિના દેવ ચંદ્ર તથા સૂર્ય.

શ્લોક.

विष्णोर्भवति चतुरंतः करणाः । मनोबुद्धिर्चित्तऽहंकारः चा-

ટીકા:—વિષ્ણુથી ચાર અંતઃકરણ ઉત્પન્ન થયાં તેનાં નામ—મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, અહંકાર. તથા તેના દેવ—મનના દેવ ચંદ્રમા, બુદ્ધિના દેવ બ્રહ્મા, ચિત્તના દેવ વાસુદેવ, અહંકારના દેવ રૂદ્ર.

(૫)

હુંહા.

એ ચોવી તત્વ રહી માયા, શુષ્ક ધડે ધાટ,
સદગુર માંહી ન્યારા રહે, આત્મદેહાતીત.

કવિંત.

ચારે વેદ ચાર ઊપવેદ ખટ અંગવેદ કે જણાયો હૈ,
ચાર વેદકી કલ્પના જૂજવી ખટશાસ્ત્ર બેદ મનાયો હૈ;
અષ્ટાદશ કે નામ જૂજવાં વ્યાસે જુદા મન દ્રઢાયો હૈ,
કંડે કાશીરામ સદગુર માંહ્યા સાચો હીરે હૃદે મદાયો હૈ.

ઉપવેદનાં નામ.

રઘુવેદ
યજુર્વેદ
શામવેદ
અથર્વવેદ
સૂક્ષ્મવેદ

વેદનાં નામ.

આયુર્વેદ
ધનુર્વેદ
ગાંધર્વવેદ
અથર્વવેદ
સુખમવેદ

બ્રહ્માનાં ચતુર્મુખ—પૂર્વ મૂખે રઘુવેદનો ઉચ્ચાર. ઉત્તર મૂખે
અથર્વવેદનો ઉચ્ચાર. દક્ષિણ મૂખે શામવેદનો ઉચ્ચાર. આત્મા
અનુભવ એ સૂક્ષ્મવેદ ઉચ્ચાર.

વેદનાં અંગ—શિક્ષા, કલ્પ, વ્યાકરણ, જ્યોતિષ, પીંગળ,
નરકત.

શિક્ષા કલ્પો વ્યાકરણં નિરુક્તઃ જ્યોતિષા ગતિઃ
છંદોવિધીતિ રાત્યે ષાષઢંગોવેદ ઉચ્યતે.

(૬)

કવિત

રઘુવેદ કહે નિરાકાર પ્રભુ અગમ અગાધ પાર નહિં પાયો હૈ,
યજુર કહે શીર ગુણુ પ્રભુ હૈ ધરી વપુ લીલા રસ ગાયો હૈ;
શામ કહે બ્રહ્મ અખંડ હૈ સર્વ વ્યાપક ખતાયો હૈ.
અથર કહે ત્રીનો પ્રપંચ હૈ દેહ છોડી ગયો શોતો ક્યાં દ્રાષ્ટ આયો હૈ,
ખટ શાસ્ત્ર મીમાંસા વિશેષીક ન્યાય પાતાંજલી સાંખ્ય હૈ;
અનિત્ય નિત્ય ગાયો હૈ,
કાશીરામ કહે ગુરૂ પ્રતાપે વેદાંતીએ બ્રહ્મ ખતાયો હૈ.

ટીકા—જૈમુની મુખેથી મીમાંસા અને ગૌતમ મુખેથી ન્યાય
અને વ્યાસ મુખેથી વૈશોશિક અને કરણદેવ મુખેથી પાતાંજલી,
કૃપાલ મુખેથી સાંખ્ય. શીવ મુખેથી વેદાંત શાસ્ત્ર થયેલાં છે. તથા
ખટશાસ્ત્રના વિવાદ.

ન્યાયશાસ્ત્ર ધર્મરવાદી છે. અને મિમાંસા કર્મવાદી છે. વૈશે-
શિક એ કલ્પવાદી છે પાતાંજલી એ યોગવાદી છે. અને સાંખ્ય
શાસ્ત્ર એ પ્રકૃતિ પુરૂષવાદી છે. અને વેદાંત શાસ્ત્ર એ બ્રહ્મવાદી છે.

સાખી

ખટ કરે ખટપટ મત અપઅપના લાખે,
માંહોમાંહી કરે વાદ વરતુ જુદી જુદી દાખે.
ખટપટ મનની ન ટળે છુટત નહિં અભિમાન,
કાશીરામ ખટ શાસ્ત્રથી ન્યારા અનુભવ જ્ઞાન.

કવિત

૧ બ્રહ્મ પુરાણુ ૨ પદ્મ ૩ વિષ્ણુ હૈ, વિષ્ણુમાં વિષ્ણુ જણાયો હૈ
૪ ભાગવત ૫ નારદ ૬ શીવ હૈ, શીવમાં શીવ મનાયો હૈ.

૭ માર્કંડેય ૮ અગ્નિ ૯ ભવિષ્ય હૈ, ભવિષ્યમાં ભવિષ્ય દ્રઢાયો હૈ,
 ૧૦ વૈવૃત ૧૧ લોગ ૧૨ રકંઘ ૧૩ વરાહ હૈ, વરાહમાં વરાહ મઢાયો હૈ.
 ૧૪ વામન ૧૫ કૌર્મ ૧૬ માત્સ્ય ૧૭ ગરુડ ૧૮ બ્રહ્મ બ્રહ્મમાં
 બ્રહ્મ લખાયો હૈ,
 કાશીરામ કહે સર્વ મત જૂજવા હૈ, સદ્ગુરુ મીલે રહસ્ય પાયો હૈ.

કુંહો.

સાત દ્વીપ નવ ખંડ કરી, ચૌદ લોક બનાયે;
 તા પીછે બ્રહ્માંડકી, બધ રચના શુભાય.

ટીકા—સાત દ્વીપોનાં નામ ૧ જંબુદ્વીપ, ૨ સાલમદ્વીપ, ૩
 લક્ષદ્વીપ, ૪ કુશદ્વીપ, ૫ કૌશલ્યદ્વીપ, ૬ શાકલ્યદ્વીપ, ૭ પુષ્કરાદ્વીપ.

નવખંડનાં નામ—૧ ઇંદ્રખંડ, ૨ શૈલખંડ, ૩ તામ્ર-
 ખંડ, ૪ ગભસ્તીખંડ, ૫ નાગખંડ, ૬ સૌમ્યખંડ, ૭ ગાંધર્વખંડ,
 ૮ અરણ્યખંડ, ૯ ભરતખંડ.

ચૌદ લોકનાં નામ—૧. ભુરલોક, ૨ ભુવરલોક, ૩ સ્વ-
 રલોક, ૪ મહરલોક, ૫ જનલોક, ૬ તપલોક, ૭ સત્યલોક, ૮
 અતળ, ૯ વિતળ, ૧૦ સુતળ, ૧૧ તળાતળ, ૧૨ રસાતળ, ૧૩
 પાતાળ, ૧૪ મહાતળ.

અષ્ટસિદ્ધિ નવનિધિ ચૈવ ચૌદરત્ન ચૌદ વિદ્યામેવ ચ ॥

ટીકા—અષ્ટ સિદ્ધિનાં નામ. ૧ અણ્વીમા, ૨ મહિમા, ૩
 ગરીમા, ૪ લધીમા, ૫ પ્રાપ્તિ, ૬ પ્રકામ્ય, ૭ મીસીત્વ, ૮ ઇસીત્વ.

નવ નીધિના નામ—૧ પદ્મ, ૨ મહાપદ્મ, ૩ શંખ,
 ૪ મકર, ૫ કમ્બ, ૬ મુકુંદ, ૭ નીલ, ૮ કુંદ ૯ ખર્વ.

(८)

श्लोक—

श्लोक.

लक्ष्मी कौस्तुभ पारिजातक धन्वंतरी चंद्रमा ।

गावः कामदुर्गा सुरा सुरगजोरंभा च दिव्यंगना ॥

अश्व सप्तमुखो सुधा हरिधनु शंखोपि शंखं चांबुधुजे ।

रत्नानि चतुर्दशा निकुळवंतो सदा मंगलम् ।

टीका—श्लोक रत्नानां नाम—१ लक्ष्मी, २ कौस्तुभ, ३ पारिजातक, ४ धन्वंतरी, ५ चंद्रमा, ६ कामदुर्गा, ७ सुरा, ८ सुरगज, ९ रंभा, १० सप्तमुखो अश्व, ११ सुधा (अमृत), १२ धनुष, १३ दिव्यंगना, १४ शंख.

श्लोक विधानां नाम—अक्षविद्या, ज्योतिष, ज्योत्स्ना (ज्यो-
गार,) कौक, वैदक, व्याकरण, गणित, योगी, रसायन, नट, जल,
प्राण, अश्व, तरण.

साथी

आसन लेख अनंत करी, योगेशी प्रमाण;

नवधा लक्षित श्रेष्ठ है, आठ बार प्रधान.

आसननां नाम—१ रवस्तिका, २ गौमुष, ३ वीरासन, ४ कुर्मासन, ५ पद्मासन, ६ मत्स्यासन, ७ पश्चिमतान, ८ मयुरा-
सन, ९ सिंहासन, १० लघ्रासन, ११ सिद्धासन, १२ धनुषासन.

श्लोक.

श्रवणं कीर्तनं विष्णो । स्मरणं पाद सेवनं ॥

अर्चनं वंदनं दास्यं । सख्यमात्म निवेदनं ॥

(૯)

ટીકા:-૧ શ્રવણ, ૨ કીર્તન, ૩ સ્મરણ, ૪ સેવન, ૫ પૂજા કરવી, ૬ નમસ્કાર કરવા, ૭ ચાકરી કરવી, ૮ મિત્રતા બતાવવી, ૯ આત્મા તેમની સાથે જોડવો, ૧૦ પ્રેમ લક્ષણ, ૧૧ પરા-

તત્વ વિચાર.

પાંચ પાકાં તત્વનાં નામ.

દશ ઇન્દ્રિય.

ધીરજ		કાન	વાણી
દયા		હાથ	ત્વચા
શીલ		નેત્ર	પાદ
વિચાર		લોભ	જીભ
સત્ય		નાક	ગુહા

પાંચ પાકાં તત્વ ઉપરથી પાંચ કાયાં તત્વ નીચે મુજબ.

ધીરજથી	આકાશ	થયું
દયાથી	વાયુ	,,
શીલથી	તેજ	,,
વિચારથી	જળ	,,
સત્યથી	પૃથ્વી	થઇ

સાખી.

પાંચ તત્વ ક્યાં વસે ક્યાહે ઉસકા રંગ,
પાંચ તત્વ કેસા ચલે કેસા હે સર્વ અંગ;
પાવક પાણી વાયુ હે ધરતી ઓર આકાશ,
કાશીરામ સદગુરૂ મીલે પ્રગટ બતાવે પાસ.

ટીકા:-પૃથ્વીતત્વનું વર્ણન—ભુધવારે પૃથ્વીતત્વ ચાલે તેનો વાસ જાગે છે, રંગ પીળો, સ્વાદ મધુરો અને મુખ એ દ્વાર

(૧૦)

છે. અને પીવન ખાવન અહાર છે. અને પવન ખાર આંગુલ ચાલે છે.

જળતત્વનું વર્ણન—સોમવારે જળતત્વ ચાલે છે. વાસો નાળ આગળ છે, રંગ શ્વેત છે, દ્વાર લીંગ છે, સ્વાદ ખારો છે, મૈથુન ખાવન અહાર છે, પવન સોળ અંગુલ ચાલે છે.

તેજતત્વનું વર્ણન—મંગળવારે તેજતત્વ ચાલે છે, વાસો નાલી છે, રંગ લાલ છે, નૈત્ર દ્વાર છે, મોહ અને લોભ એ અહાર છે, સ્વાદ ચર્પરો છે, પવન અંગુલ ચાર ચાલે છે.

વાયુતત્વનું વર્ણન—ગુરુવારે વાયુતત્વ ચાલે છે. વાસો હૃદય છે, રંગ લીલો છે, સ્વાદ ખાટો છે, નાસિકા એનું દ્વાર છે, ગંધ સુગંધ અહાર છે, પવન આંગુલ આઠ ચાલે છે.

આકાશતત્વનું વર્ણન—શનીવારે આકાશતત્વ ચાલે છે, વાસો કંઠે છે, રંગ સ્થામ છે, સ્વાદ મલમલો છે, શ્રવણ દ્વાર છે, શબ્દ કુશબ્દ અહાર છે, પવન આંગુલ અઢી ચાલે છે.

સાખી.

પાંચ તત્વકી પચીસ પૃકતિ કહુ તેનાં જુજવાં નામ,

કાશીરામ સદગુરૂ મીલે થાવે સર્વે કામ.

પાંચ કર્મઇન્દ્રિય અને પાંચ જ્ઞાનઇન્દ્રિય, ચાર અંતઃકરણ.

સ્થૂલ સૂક્ષ્મ તત્વ.

પૃથ્વી	જળમા	તેજ	વાયુ	આકાશ
અસ્તિ	શુક્ર	ક્ષુધા	વલણ	કામ
માંસ	આશ્વિત	તૃષ્ણા	ચલણ	ક્રોધ
ત્વચા	લાળ	આલસ	ધાવન	શોક
નાડી	મુત્ર	ક્રાંતિ	પ્રસારણ	મોહ
રોમ	પ્રસ્વેદ	નિદ્રા	સંકોચન	ભય

સાખી.

જન્મ વૃદ્ધિ યુવાન વૃદ્ધ ને મરે,
એ ખટ વિકાર દેહના છે ખરે.

ચૌદ ઈન્દ્રિય અને તેના ચૌદ દેવ અને તેના
ચૌદ વિષય.

અધ્યાત્મ.	અધિદેવ.	અધિભૂત.
૧ નેત્ર	સૂર્ય	રૂપ
૨ શ્રોત્ર	વરુણ	રસ
૩ મુખ	અગ્નિ	વાણી
૪ કાન	દિગ્પાળ	શબ્દ
૫ હાથ	ઇન્દ્ર	કામ
૬ પાદ	વિષ્ણુ	ચાલવું
૭ ઊપરથ	બ્રહ્મા	આનંદ
૮ ગુદા	યમ	મળ
૯ મન	ચંદ્ર	સંકલ્પ વિકલ્પ
૧૦ ચિત્ત	વાસુદેવ	ચીંતવન
૧૧ બુદ્ધિ	બ્રહ્મા	નિશ્ચય
૧૨ અહંકાર	રૂદ્ર	ગર્વ
૧૩ નાસિકા	કુમારપાળ	સુગંધ
૧૪ ત્વચા	વાયુ	સ્પર્શ

(૧૨)

દશ વાયુ તથા તેના સ્થાનનું કોષ્ટક.

દશવાયુ.	મુકામ.	કાર્ય.
પ્રાણ અપાન સમાન ઉદાન વ્યાન નાગ કૂર્મ કંકલ દેવદત્ત ધર્મજય	હૃદયે ગુદા નાભિ કંઠે સર્વાંગે પ્રાણુ ચક્ષુ ત્વચા મુખ કાન	હુષા મળ પોષણ લયત્રત અર્ધાંગવર્તે ગંધ સાન શીતોષ્ણ જાણવું બગાસુ શબ્દમહો

પાંચકોશ, પાંચ પ્રાણ, પાંચ કર્મ ઇન્દ્રિયો મળી અનમય કોશ છે.

પાંચ પ્રાણ, પાંચ ઉપપ્રાણ મળી પ્રાણમય કોશ છે.

પાંચ જ્ઞાનઇન્દ્રિય, મન મળી મનોમય કોશ છે.

પ્રાણમય કોશની મહિ મનોમય કોશ છે.

પાંચ જ્ઞાનઇન્દ્રિય, અને સુદ્ધિ મળી વિજ્ઞાનમય કોશ છે.

સર્વ કોશની પર આનંદરૂપ છે, માટે આનંદમય કોશ છે.

(૧૪)

શ્લોક.

પંચ કોશ પારં । શુભ ગુધારં ॥

અક્રતાચ અભોગચ । અવિકારી આત્માસ્તિ ॥

શ્રુતિ પ્રમાણ

શ્લોક.

અહં મમત્વ બંધો । નષ્ટ મમત્વ મુક્તા ॥

નવ કોશનું વર્ણન—મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, અહંકાર, શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ, ગંધ એ નવ કોશનો દેહ પ્રાપ્ત થયેલો છે. પુનઃ વસ્તુ નવકોશથી પાર છે.

નવ કોશ—અન્નમય, શબ્દમય, પ્રાણમય, આનંદમય, મનોમય, પ્રકાશમય, જ્ઞાનમય, આકાશમય, વિજ્ઞાનમય. પુનઃ અન્નસે ઉત્પન્ન હોય, પુનઃ અન્નમાં આશક્ત હો સો અન્નમય કોશ છે.

શબ્દસે ઉત્પન્ન હોય, પુનઃ શબ્દમાં આશક્ત હોય સો શબ્દમય કોશ છે.

પ્રાણસે ઉત્પન્ન હોય, પુનઃ પ્રાણમાં આશક્ત હોય સો પ્રાણમય કોશ છે.

આનંદસે ઉત્પન્ન હોય, પુનઃ આનંદમાં આશક્ત હોય સો આનંદમય કોશ છે.

મનસે ઉત્પન્ન હોય, મનમાં આશક્ત હોય સો મનોમય કોશ છે.

પ્રકાશસે ઉત્પન્ન હોય, પુનઃ પ્રકાશમાં રહે સો પ્રકાશમય કોશ છે.

જ્ઞાનસેં ઉત્પન્ન હોય, જ્ઞાનમાં મીલ્યા રહે સો જ્ઞાનમય કોશ છે.
આકાશસેં ઉત્પન્ન હોય પુનઃ આકાશમાં મીલ્યા રહે સો
આકાશમય કોશ છે.

વિજ્ઞાનસેં ઉત્પન્ન હોય, પુનઃ વિજ્ઞાનમાં મીલ્યા રહે સો વિ-
જ્ઞાનમય કોશ છે.

પુનઃ અન્નમય કોશ પ્રાણમયકી સંધી છે.

શબ્દમય કોશ પ્રાણમય અને મનોમયકી સંધી છે.

આનંદમય કોશ મનોમય જ્ઞાનમયકી સંધી છે.

પ્રકાશમય કોશ જ્ઞાનમય-વિજ્ઞાનમયકી સંધી છે.

આકાશમય કોશ છે.

પુનઃ અન્નમયકી દેહી રચુળ છે, શબ્દમયકી દેહી વૈરાટ છે.

પુનઃ પ્રાણમયકી દેહી સુક્ષ્મ છે, પુનઃ આનંદમયકી દેહી હી-
રણ્યગર્ભ છે.

મનોમયકી દેહી કારણ છે, પ્રકાશમયકી દેહી અવ્યાકૃત છે,
જ્ઞાનમયકી દેહી મહાકારણ છે, આકાશમયકી દેહી મૂળ પ્રકૃતિ છે,
વિજ્ઞાનમયકી દેહી ક્વણ બ્રહ્મ છે.

અન્નમયકી અવસ્થા જાગ્રત છે, પૃથ્વી માર્ગ—ક્ષીપ્રાણુમિકા,
તત્ત્વપૃથ્વી, ગુણુરજે, મુદ્રાખેચરી, ત્રિકુટીસ્થાન, જઠરાગ્નિ, ઘટ
આકાશ, અપાનવાયુ, કામજળ, પ્રેવંસાભાવ.

શબ્દમય કોશ, વૈરાટદેહ, અવસ્થાસાયં સંધી, બુદ્ધિભૂમિકા,
તત્ત્વમહદ, પૃથ્વી, ગુણુ, બ્રહ્મા, મુદ્રા. સન્મુખી, કંઠસ્થાન, નરમાર્ગ,
મહદાઅગ્નિ, ઘટજળ, પ્રતિબિંબ, આકાશ, કીકીરાદિ મહદવાયુ,
સત્ત્વોકસ્થાન, મહા પ્રેવંસાભાવ, મહાજળ દેહ છોડકે બહાર
યોગી લોકો જાતે છે પુનઃ દુસરી દેહ ધારણ કરતા છે.

પ્રાણમય કોશ—શ્રી હૃદયસ્થાન, સ્વપ્ન અવસ્થા, સુક્ષ્મજળ, તત્ત્વ સતોગુણ, મુદ્રાભોંચરી, કામાગ્નિ, મહા આકાશ, ઉદાનવાયુ, ગતાગતભૂમિકા, પ્રાણભાવ, વિહંગમમાર્ગ, લીંગદેહ.

આનંદમય કોશ—હિરણ્ય ગર્ભદેહ, વિશિષ્ઠા દ્વૈત્યભાવ, ગોલ હાડસ્થાન, વિષ્ણુલોક, મનભૂમિકા, નિશાઅવસ્થા, સ્વપ્ન, સુશુપ્તિ સંધી, યોગાગ્નિ, રેચકવાયુ, જલમાર્ગ, ચાચરીમુદ્રા, વિષ્ણુગુણ, અબ્રાકાશ.

મનોમય કોશ—કારણદેહ, હૃદયસ્થાન, સુશુપ્તિ અવસ્થા સ્વલેષાભૂમિકા, મંદાગ્નિ, મહદાકાશ, અનન્યભાવ, કપિમાર્ગ, મુદ્રા ઉન્મુનિ, અગ્નિતત્ત્વ, તમોગુણ, પ્રાણવાયુ.

પ્રકાશમય કોશ—આહુટપીઠસ્થાન અવ્યાકૃતદેહ શીવલોક, શીવગુણ ચિત્તભૂમિકા, પ્રાતઃ સંધી, અવસ્થા, જ્ઞાનાગ્નિ, અહંભાવ, પૂરકવાયુ, સૂર્યમાર્ગ સાંભવીમુદ્રા, ચીદચીદ વસિષ્ઠાકાશ, અણીમાદિ અષ્ટ સિદ્ધનકા રૂપ, સ્વપ્રકાશમય કોશઃ—

જ્ઞાનમય કોશ—નાભિસ્થાન, મહા કારણ દેહ, શુદ્ધ સતોગુણ, તૂર્યા અવસ્થા, સુલીનતા ભૂમિકા, અત્યંતાભાવ, વડવાગ્નિ, સમાનવાયુ, મીનમાર્ગ, અજોચરી મુદ્રા, ચિદાકાશ, સવિકલ્પ સમાધિ.

આકાશમય કોશ—મૂળ પ્રકૃતિ દેહ, પુણ્ય ગિરિસ્થાન નિરાશ્રય લોક, (ઇશ્વર લોક), અહંભૂમિકા, મધ્યાન્હ અવસ્થા, અહ્માગ્નિ કુંભકવાયુ, વાયુમાર્ગ, આત્મ ભાવની મુદ્રા, આનંદ આકાશ, નિજભાવ, બ્રમરગુફા, તૂર્યાકી સંધી.

વિજ્ઞાનમય કોશ—કૈવલ્યદેહ, બ્રમરગુફા, સ્થાન, તૂર્યાતીત અવસ્થા, અંતઃકરણ ભૂમિકા.

(૧૬)

સર્વા અધિષ્ઠાન કલાતીત કલા ભાવાતીત ભાવ, પુરુષો-
ધની મુદ્રા, નિળમિ, નિળકાશ, સ્ફુર્તિ વાયુ, જેસે કાતેસા આ-
ત્મગુણ, નિર્ગુણ બ્રહ્મ.

ઉપર મુજબ નવ કોશનું સુક્ષ્મભાવથી વર્ણન કર્યું છે.

નવ કોશ અગર પાંચ કોશ આચાર્યોએ કહેલા છે.

સાખી.

ધર્મ શાસ્ત્ર વૈદિકને, જ્યોતિષ સ્મૃતિ અશ્વઃ
ચૌદ વિદ્યા ચોસઠ કળા, એ મન માયાનો વિસ્તાર.

દેશ દેશ તણી ભાષા, નાત આશ્રમ આચાર;
કસબ, કળા બાજીગર ગારડી મનમાયા વર્ણાવર્ણ.

શ્લોક.

લોક વાસના શાસ્ત્ર વાસના ચ ।

દેહ વાસના અનુષ્ઠાન વાસના ચતુષ્ઠ વાસના પુનઃ ॥

યોગ માયા મન માયાયંકાયામાયા એત્રણ પ્રકાર પુનઃ

—❧❧❧—

ચાર અવસ્થાવાર્ણન.

જાગ્રત અવસ્થાનું સ્થાન—નેત્ર, વૈખરી, વાયા, સ્થુ-
લભોગ, ક્રીયા શક્તિ, રંગેશુલ્ય વ્યવહાર, અકાર માત્રા વિશ્વ
અભિમાન.

સ્વપ્ન અવસ્થા—સ્થાન કંઠ, મધ્યમા વાયા, પ્રવૈવિક્તા
ભોગ, જ્ઞાન શક્તિ, સત્વશુલ્ય વ્યવહાર, ઉકાર માત્રા તૈજસ
અભિમાન.

(૨૭)

શુશ્રુષિ અવસ્થા—હૃદયસ્થાન, પસંતિવાયા, આનંદભોગ,
દ્રવ્યશક્તિ, તમેગુણ વ્યવહાર, મહારમાત્રા, પ્રાણ અભિમાન.

તૂર્થા અવસ્થા—મૂર્ધનિસ્થાન, પરાવાયા, આનંદ ભાષ-
ભોગ, ઇન્દ્રિયા શક્તિ, શુદ્ધ સત્વગુણ વ્યવહાર, અર્ધમાત્રા, પ્રત્યેક
આત્મા અભિમાન.

મૂર્ધમ દેહનું કોષ્ટક.

આકાશ	વાયુ	તેજ	જળ	પૃથ્વી.
અંતઃકરણ મન બુદ્ધિ ચિત્ત અહંકાર	પ્રાણ અપાન સમાન ઉદાન વ્યાન	શ્રોત્ર ત્વચા અક્ષુ જીહ્વા ઘ્રાણ	વાક પાણી પાદ શીશ્ર ગુદા	શબ્દ રૂપરશ્મિ રૂપ રસ ગંધ

ખટ ઉર્મિ સુખ દુઃખ એ દેહના ધર્મ છે, સંકલ્પવિકલ્પ
એ મનના ધર્મ છે. ક્ષુધા તૃષ્ણા, એ પ્રાણના ધર્મ છે. એ
ખટનો હું દ્રષ્ટા છું એ દ્રશ્ય છે.

પાંચ મુદ્રા

મુદ્રા.	સ્થાન	કર્મ.
ખેચરી ભોંચરી ચાચરી અગોચરી ઉન્મૂનિ	અધર નાસિકા અક્ષુ કાન મૂર્ધનિ	મુગાપાણું પ્રહારાબ્દચરે ચરાચર દંષ્ટિ અગમ શબ્દચરે એકલ જાણે

કુંહા.

અતઃકરણ ઇદ્રિ નાહિં, પ્રાણ ઉપપ્રાણ નથી પેખ;	
અવસ્થા મુદ્રા નહિં, આત્મા સાક્ષી દેખ.	૧
પંચભૂત હું નહિં, આત્મ વર્ણ નહિં જોહ;	
વાણી વેદ નાહ, નહિં, દેવ નર જીવ શીવ દેહ.	૨
મૃતિ ઉર્મા, ગુણ નહિ, સ્વયંપ્રકાશ આત્મા દેખ;	
દેશ પરિચ્છેદ નહિ, શ્રુતિ વિચારી પેખ.	૩
જન્મ મરણથી રહિત છે, અચળ અભંગ છે જોહ;	
અપાર અસંગત છે, આત્મા સાક્ષી તેહ.	૪

ભૂમિકા વર્ણન.

॥ શ્લોક ॥

શુભ ઇચ્છા, શુભ વિચારણા તન્મુમાનસા સત્વાપતિ
અશંક શક્તિ, પદાર્થા ભાવનિ તૂર્યા સમં ભૂમિકા કથં.

ટીકા—શુભ ઇચ્છા સુવિચારણા, તન્મુમાનસા, સત્વાપતિ,
અશંક શક્તિ, પદાર્થો ભાવની, તૂર્યાએ રીતે સાત ભૂમિકાઓ છે.

પ્રથમ વિષયમાં દોષ-બુદ્ધિ તથા ગુર, શાસ્ત્ર, તિર્થમાં પ્રીતિ
અને શ્રવણ, મનનમાં પ્રેમ અને પરમેશ્વરના ગુણ ગાતાં પુણ્યકીર્ત-
હૃદય અધિકશું હેત. એ શુભ ઇચ્છા છે.

બીજી વિચારણા—ભૂમિકામાં એકાંતમાં બેસી વિચાર કરે
કે હું કોણ છું. અને આ સંસાર શું છે એવો સાર અસારનો
વિચાર કરવો તે વિચારણા છે.

ત્રીજી તતુમાનસા—બહાર તથા અંતરના વિષયોથી ચિન્તનો નિરોધ કરી નિરંતર બ્રહ્મરૂપ, ધેય સ્વરૂપ મનની સૂક્ષ્મરૂપતા તતુમાનસા શબ્દના અર્થ છે.

ચતુર્થી ભૂમિકા—પૂર્વે કહ્યા પ્રમાણે બ્રહ્મચિંતનરૂપ નિદિધ્યાસન કરવાથી પ્રગટ થયું અંશયવિપર્ય રહિત તત્ત્વજ્ઞાન; તે જ્ઞાન વડે કરીને આત્મામાં નામ રૂપાત્મક દેહાદિક, સર્વ જગત મિથ્યારૂપ પ્રતિત થાય છે. એ સત્વાપતિ ભૂમિકા છે.

પંચમી અશંક શક્તિ કહેતાં ચતુર્થી ભૂમિકામાં નિશ્ચય કર્યું સર્વથી અસંગ, અલિન રૂપ બ્રહ્મ સ્વરૂપ છે, તે બ્રહ્મ સ્વરૂપમાં અધિક અભ્યાસ કરવાથી દેહાભિમાન નિવ્રત થાય છે, સ્વશરીરમાં અહંતા, મમતા રહિત થવું તે અશંક શક્તિ છે.

છઠી પદાર્થોભાવનિ—જેમ સુવર્ણના જ્ઞાતા પુરૂષને કુંડલાદિક આભુષણો વિદ્યમાન હોય છે તોપણ સર્વ સુવર્ણ રૂપજ પ્રતિત થાય છે તેમ દેહથી લઇને ભૌદ્ર પર્યંત જે પદાર્થો કહેવાય છે. તે સર્વ પદાર્થોનો અભાવ તે પદાર્થોભાવની છે.

તૂર્યા એ સાતમીભૂમિકામાં હું પરમાત્મા, તું કહેતા પ્રમેય અને વિષય કરનાર જે પ્રમાણુ, તે ત્રિપુટીરૂપ દ્વૈત્યની જેમ ચતુર્થી પંચમી, ભૂમિકામાં ભાવરૂપ કરીને પ્રતિતી થાય છે તેમ તૂર્યામાં પ્રતિતી થતી નથી. જેમ અભાવરૂપે કરીને છઠી ભૂમિકા દ્વૈત્ય પ્રતિતિ થાય છે તેમ પણ પ્રતિતી થાય નહિ. ભાવાભાવથી રહિત, મન વાણીથી અગમ્ય જે બ્રહ્મરૂપ છે તે બ્રહ્મરૂપે યોગી, સ્થિત, રહે છે. આ સાતમી ભૂમિકા છે.

(૨૦)

શ્લોક.

નાહં ભૂત ગુણો દેહો નાહં ચાક્ષ ગણસ્તથા ॥

ટીકા—આત્મા ભૂત, ગુણ, દેહ, ઇન્દ્રિયો વિગેરે સર્વેનો દષ્ટા છે.

શ્લોક:

વાકાદિ પંચ, શ્રોતાદિ પંચ, પ્રાણાદિ પંચા બ્રહ્મસ્થાનિ
પંચ બુધ્યાદિ વિદ્યાદિ ચ કામ કર્મેણિ પુરો અષ્ટકં સુક્ષ્મ
શરીર માહુ ॥

ટીકા—વાક પાણી, પાદ ઉપસ્થ, ગુદા, શ્રોત્ર ત્વચા, ચક્ષુ,
રસના, ધ્રાણુ, ગ્રાણુ, અપાન, સમાન, ઉદાન, વ્યાન, આકાશ, વાયુ,
તેજ નળ, પૃથ્વી મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત અહંકાર, વિક્ષેપ શક્તિ સો
અવિદ્યા ઇન્દ્રિયા વિશેષ્ય સો કામ પુણ્ય પાપ સો કર્મ એ અષ્ટપુરીકા
સુક્ષ્મ શરીર વેદવેત્તા કહેતા હૈ.

ત્રીપુટીનું વર્ણન.

ત્રિ દેહો ત્રિ અવસ્થા ત્રિ અભિમાન ત્રણે ત્રિપુટિ મ્યુચયતેઃ।

ટીકા—સ્થૂળ દેહની જાગ્રત અવસ્થા તથા વિશ્વ અભિમાન.

સૂક્ષ્મ દેહની—સ્વપ્ન અવસ્થા અને તૈજસ અભિમાન એ
ત્રિપુટીઓ છે.

કારણ દેહ—શુશુપ્તિ અવસ્થા, પ્રાણ અભિમાન એ ત્રિપુટી છે.

એ ત્રણે દેહની ત્રિપુટીઓ મારાથી ભિન્ન છે અને હું તે-

નાથી લિન્ન છું. સાક્ષી છું, તૂર્થ છું. (તૂર્થ એ શુદ્ધ આત્માનું નામ છે) તૂર્થનો પણ સાક્ષી છું, શુદ્ધ સ્વરૂપ છું.

કારણ દેહ કોને કહીએ ?—ઉત્તર એ કે—અજ્ઞાનમાંથી સ્થૂળ, સૂક્ષ્મ દેહ બે કાર્ય થયાં છે માટે અજ્ઞાનનું નામ કારણ દેહ પડ્યું છે, તે ત્રણે દેહનો તું દ્રષ્ટા છે, એ દશ્ય છે, અજ્ઞાનથી તો જુદો તું ન હોય તો હું અજ્ઞાની છું એવું કહેવું સંભવતું નથી માટે અજ્ઞાનને જાણવાવાળો તું તેનો દ્રષ્ટા છે. તથા અસત્સ્વરૂપ આવરણ તથા અભાનરૂપ આવરણ તેને તું જાણે છે માટે તું દ્રષ્ટા છે.

પ્રશ્ન—આનંદમય કોશ કોને કહેવો ?

ઉત્તર—પ્રિય મોદ આનંદ થાય છે તે આનંદમય કોશ છે.

પ્રિય મોદ આનંદ લિન્ન લિત્ત કહો—પોતાને ગમતા પદાર્થ દેખી જે આનંદ થાય તે પ્રિય—પદાર્થનો લાભ થયા પછી જે આનંદ થાય તે મોદ—પદાર્થો ભોગવવાથી જે આનંદ થાય તે પ્રમોદ.

કારણ દેહના તત્ત્વોનો તથા આનંદમય કોશનો સાક્ષી છું, સત, ચિત્ત, આનંદ, આત્મા છે. માટે દ્રષ્ટા છે.

પ્રશ્ન—ચિત્ત આનંદ કોને કહેવાય ?

ત્રિકાળ અગ્રાદ્ય તે સત્ય. (ત્રણે અવસ્થાને જાણે) અનુભવ પ્રકાશ તે ચિત્ત.

આત્મા સદા પરમાનંદ છે.

પ્ર—અસ્તિ, ભાતિ, પ્રિય કોને કહેવાય ?

ઉ—અસ્તિ એટલે સત્ય, ભાતિ એટલે ચિત્ત, પ્રિય કહેતાં આનંદ છે.

પ્ર—જીવ કોણ ? ઇન્દ્રિય કોણ ? જગત કોણ ? આવરણ કોણ ?

(૨૨)

ઉત્તર—અવિદ્યા કાર્ય એ જીવ છે. વિદ્યા કાર્યએ શીવ છે—
અસાન કાર્ય જગત છે.

પ્ર—ચાર વર્ણ કયાંથી ઉત્પન્ન થઈ ?

બ્રહ્મ મુખથી બ્રાહ્મણ, બાહુથી ક્ષત્રીય, સાયળથી વૈશ્ય,
પગથી શુદ્ર.

બ્રાહ્મણ શ્વેત વર્ણ, ક્ષત્રી રક્ત વર્ણ, વૈશ્ય પીત વર્ણ, શુદ્ર
કૃષ્ણ વર્ણ.

શ્લોક.

શમ દમ તપ શૌચ । ક્ષમા સરલતા મેવ ચ ॥

જ્ઞાન વિજ્ઞાન આસ્તિ ક્યં । બ્રહ્મ કર્મ સ્વાભાવજમ ॥

શૌર્ય તેજો ધૃતિ ઉદાર । ચતુષ્ઠં ક્ષત્રિય કર્મ સ્વભાવજમ ॥

કૃષિ વણજ વૈષ્ણવ કર્મ સ્વભાવજમ ॥

સર્વ સેવા કર્મ શુદ્રસ્ય ॥

સાધન ચતુષ્ટય.

૧ પ્રથમ સાધન સત્ય અસત્યનો વિવેક તે.

૨ બીજું સાધન આ લોક પરલોકનો વૈરાગ્ય તે.

૩ ત્રીજું સાધન સમાધિ સંપતિ.

૪ મુમુક્ષા

પ્ર. સત્ય અસત્યનો વિવેક તે શું ?

ઉ. સત્ય એક બ્રહ્મતત્ત્વરૂપ અખંડ બ્રહ્મ છે તેનાથી જુદું

જગત અસત્ય.

શ્લોક: બ્રહ્મ સત્યં જગત મિથ્યા જિવો બ્રહ્મૈ વનાપર: ।

ટીકા—બ્રહ્મ નામાવળી પ્રમાણે જગત જુદું. સત્ય બ્રહ્મ છે. જ્ઞાત્રા એવી સાખ પુરે છે કે જીવથી જુદું ન બ્રહ્મ, એવું વેદ કહે છે.

પ્ર. વૈરાગ્ય કોને સમજવો ?

ઉ. આ લોક, પરલોક, ચૈદ લોકની વાસનાનો ત્યાગ તે.

શ્લોકઃ તાપત્રયવિમુક્તોઽહં । દેહત્રય વિલક્ષણ ॥

અવસ્થાત્રય સાક્ષ્યાસ્મિ । શ્રદ્ધામૈવાહમવ્યયં ॥

ટીકા—ત્રય તાપોથી દૂર ત્રિદેહાતીત હું સદા છું, અવસ્થાનો અંકુર નથી અને હું અવિનાશી આત્મા છું.

પ્ર. સમાધિ સંપતિ એટલે શું ?

ઉ. શમ, દમ, ઉપરતી, તીતીક્ષણ, શ્રદ્ધા, સમાધાન એ ખટ સંપતિ છે.

પ્ર. શમ કોને કહીએ ?

ઉ. મનનો નિગ્રહ કરી વાસનાથી હઠાવી સંપૂર્ણ મનને કા-
બુમાં રાખવું તે.

પ્ર. શાંતિ રાખવી એજ શમ નહિ પણ શુદ્ધિ બ્રહ્મમાં રાખ-
વી તે સમ છે.

પ્ર. દમ કોને કહેવાય ?

ઉ. નેત્રાદિ ઇન્દ્રિયોને વિષયથી રોકવી તે દમ. ચોરાદિકનો નિગ્રહ કરવો એ દમ નહિ પણ ઇન્દ્રિયોના નિગ્રહ કરવો એ દમ છે.

પ્ર. ઉપરતી કોને કહીએ ?

ઉ. સર્વ ધર્મનું અનુષ્ઠાન સમજીને ચૈતન્ય નિશ્ચય કરીએ તે ઉપશ્ચમવૃત્તિનું નામ તે ઉપરતી છે.

પ્ર. તિતીક્ષણા કોને કહેજો ?

ઉ. તાદ, તડકો, સુખ, દુખ, માન, અપમાનમાં ધીરજ રાખવી તે તિતીક્ષણા કહેવાય.

પ્ર. શ્રદ્ધા કોને કહેવાય ?

ઉ. ગુરુ, તથા વેદશાસ્ત્રમાં નિશ્ચય કરવું તે શ્રદ્ધા.

પ્ર. સમાધાન કોને કહેવાય ?

ઉ. સ્મરણ, મનન નિદિધ્યાસન કરવું જે સમાધાન તે.

પ્ર. મુમુક્ષા કોને કહેવાય ?

ઉ. આ સંસારથી નિવૃત્ત થઈને શુદ્ધ સ્વરૂપને જાણવું તે.

પ્ર. ત્વમપદ, તત્પદ કોને કહેવાય ?

ઉ. ત્વમપદ જીવ છે. તત્પદ એ ઇશ્વર છે.

પ્ર. અંતઃકરણનું કારણ કોણ હશે ?

ઉ. મનનું કારણ પવન છે; કેમકે બંને ચંચળ છે. બુદ્ધિનું કારણ અગ્નિ છે, કેમકે બંને પ્રકાશરૂપ છે, ચિત્તનું કારણ જળ છે, કેમકે જળમાં જેવો રંગ નાખીએ તેવું દેખાય છે. અહંકારનું કારણ પૃથ્વી છે.

પ્ર. હિરણ્યગર્ભ કોને કહેવાય ?

ઉ. પાંચ તત્ત્વ પ્રગટ થયાં તે હિરણ્યગર્ભ.

પ્ર. શુદ્ધ ચૈતન્ય સકળ વ્યાપક જે બ્રહ્મ છે તે કેમ નથી જણાતા ?

ઉ. પચાસ જેજન પૃથ્વી છે પણ તેનો પાર આવે. પૃથ્વીથી જળ દશ ધણું છે, જળથી તેજ દશ ધણું છે, તેજથી વાયુ દશ ધણો છે. વાયુથી આકાશ દશ ધણું છે, આકાશથી આત્મા દશ

ખણી છે. માટે એકદેશી કહેવાય. અને પરમાત્મા કેવા રૂપે છે તેના ખાર વિશેષણ નીચે મુજબનાં છે.

સત્ય, ચિત્ત, આનંદ, અદ્વૈત્ય, અચળ, અખંડ, અનંત, પ્રકાશ, અજ, ચિદાકાશ, એવા પરમાત્મા છે માટે વેદ તેમને સર્વદેશી કહે છે.

પ્ર. ઇંદ્રિયોને પોતપોતાના વિષયનું જ્ઞાન છે પણ એક ખીજના વિષયને સમજે છે કે નહિ ?

ઉ. આખ જોઇ શકે છે પણ સાંભળવાનું કાનનુંજ કામ છે, તેને જાણી શકતી નથી અને મનને તો પાંચે ઇંદ્રિયોનું જ્ઞાન છે માટે મન એ મોટું કહેવાય તોપણ આત્માને જાણી શકતું નથી.

પ્ર. ત્યારે એમ સમજાય કે આત્મા હશે કે નહિ ?

ઉ. આત્મા તો છે પણ તે અરૂપી છે અને સત્ય છે, સર્વદેશી છે, ચૈતન્ય રૂપ આનંદ, કૈવલ્યજ્ઞાન રૂપ છે. જ્યારે જગત ન હતું ત્યારે ઇંદ્રિયો ન હતી તેને જાણવામાં આવે તે વસ્તુ ન હોતી અને જગત થય ત્યારે ઇંદ્રિયો નહિ અને ઇંદ્રિયોને જાણવામાં આવે તે વસ્તુ નહિ, ત્યારે એક અરૂપી અને આકાશવત્ પ્રકાશ રહેશે. વિચાર કરતાં સિદ્ધ થાય છે કે જગત જુતકાળમાં લવિષ્યકાળમાં છેજ નહિ અને વર્તમાનકાળમાં કલ્પેણું છે, કેમકે આવ હતું નહિ અને અંતે રહેવાનું નથી, મધ્યે સાચું માલમ પડે છે ત્યારે.

પ્ર. સ્થાવર જંગમ દેખાય તે શું ?

ઉ. ચૈતન્ય પ્રકાશની વચ્ચે અવિદ્યારૂપી આવાંતર આવવાથી છાયારૂપી જગતનો ભાષ માલમ પડે છે, માટે પ્રકાશ સત્ય; જગત

((૨૬))

મિથ્યા છે. બ્રહ્મ અશ્વપી સદામ છે, નિર્વિકાર છે, અને જનમ ત
વિકારી છે.

શ્લોકઃ નિત્ય શુદ્ધ વિમુક્તોઽહં । નિરાકારોઽહમવ્યય ।

બ્રહ્માનંદસ્યરૂપોઽહ । મહમેવાહમવ્યયઃ ॥

ટીકા—બ્રહ્મનામાવળીમાં કહ્યું છે કે—હું નિત્ય છું, શુદ્ધ
છું, મુક્ત છું, નિકારી અવિકારી છું, પૂર્ણાનંદરૂપ છું, અત્યંત
અવિનાશી હું છું.

મ. ત્યારે મારા નામરૂપ અધ્યાસ શાથી ટળે ?

ઉ. પૃથ્વી પૃથ્વીથી ઉત્પન્ન થઇ, કેમકે આ શરીરરૂપી પૃથ્વી
છે, અને અનમય કોશ નામ છે, તે પૃથ્વીને પૃથ્વી પ્રકાશે છે અને
અગ્નિથી ઉત્પન્ન થયેલો અગ્નિ તે અગ્નિને પ્રકાશે છે, અને જળથી
થયેલું જળ તે જળને પ્રકાશે છે, અને વાયુથી થયેલો વાયુ તે
વાયુને પ્રકાશે છે. અને આકાશથી થયેલું આકાશ તે આકાશને
પ્રકાશે છે; તેવી રીતે તત્ત્વ તત્ત્વને પ્રકાશે છે.

જળ જળને રસ આપે છે, વાયુ વાયુને સ્પર્શ આપે છે,
અગ્નિ અગ્નિને ઉષ્ણતા આપે છે. પૃથ્વી પૃથ્વીને સ્થિરતા આપે છે.
અને આકાશ તે આકાશને અવકાશ આપે છે.

શ્લોકઃ પૃથ્વી શીળો જલેમગ્ના જલં મયં ચ તેજસી ।

લીનં વાયૌ તથા તેજો વ્યોમિવાતોલયં ॥

યયૌ અવિદ્યાયાં મહાકાશો લીયતે પરંપદે ॥

હીકા—પૃથ્વી જળમાં મગ્ન અર્થાત લય હો જાતે છે, જળ અગ્નિમાં લય લાવેલો પ્રાપ્ત હોતા છે, ઓર અગ્નિ વાયુમાં લય હોતા છે, તથા વાયુ આકાશમાં લય હોતા છે, આકાશ અવિદ્યામાં લયલાવેલો હોતા છે તથા એ અવિદ્યા માયાલિ આત્મામાં લય હોતા છે, તાત્પર્ય એ હે કે જે ઉત્પન્ન ભયે ઉસકા નાશ હોતા છે; તેમ ઇન્દ્રિયોના દેવતાઓ પ્રાણુ, બુદ્ધિ, ચિત્ત, અહંકાર એ પણ આત્મા નથી; કારણ કે એ સરવે અનના ટેકાથી રહે છે માટે આત્મા નથી એવી રીતે પૃથ્વી, જળ, તેજ, વાયુ, આકાશ શબ્દાદિ વિષયો ને પૃથ્વિ એ પણ આત્મા નથી. કારણ કે એ જડ છે. જેમકે ધડો જડ છે માટે આત્મા નથી. પણ અરૂપી જે બ્રહ્મ તેની ઉત્પત્તિ નથી તેમ પ્રલય પણ નથી. નામ રૂપમાં આનંદ છે તે બ્રહ્મના સંગે કરીને છે. જેમ રંગમાં લાલાશ સદા રહે છે પણ પાંખડીમાં લાલાશ આવે છે તે તેના સંગથી; માટે અરૂપી બ્રહ્મ તે સત્ય. માટે સત ચિત્ત, આનંદ કરે છે તેમ તેને અસ્તિ, જ્ઞાતિ, પ્રિય પણ કરે છે. માટે જગત છેજ નહિ જેમ છીપમાં રૂપ નથી તેમ દોરડીમાં સર્પ નથી. જેમ કુંઠાનો ચોર નથી, અવિદ્યામાં છે. માટે બાસે છે માટે તત્વ સત્ય છે તે બાસે છે.

પ્ર. ત્યારે જ્ઞાન સમજે તેને જન્મ મરણ ભય ખરો કે નહિ ?

ઉ. પાપ, પુણ્ય, સ્વર્ગ, મૃત્યુ સર્વ મિથ્યા છે. જીવ, લવિષ્ય, વર્તમાન, એ ત્રણે કાળમાં જ્ઞાની જગતને મિથ્યા માને છે. અને એક બ્રહ્મ સત્ય ચરાચર સમજે છે અજ્ઞાનનો નાશ થઈ જ્ઞાન બાનું પ્રકાશ થાય છે ત્યારે જગત છેજ નહિ, બ્રહ્મ સત્ય છે. જેમકે પુણ્યવડે સારો ભોગ તથા સ્વર્ગ પામીએ અને પાપ કરીએ તો

અધોગતિ પામીએ તથા ચોરાશી ભોગવવી પડે એના સંકલ્પ જ મતના ખેટાપણામાં થાય છે. પણ અંતે જગત નથી ત્યારે કર્મ ક્યાં છે ? બ્રહ્મ રૂપને નથી.

દર્શાત—સમુદ્રમાં રંગ ધણા થાય છે પણ તે જળજ છે. તેમ અખંડ બ્રહ્મ આકાશવત છે, તત્ત્વ સ્વરૂપમાંથી દેહ કાર્યરૂપ તરંગ છે એ વિના ખીણુ નથી, માટે બ્રહ્મમાં અને જગતમાં ભુદા પણ નથી.

પ્ર. જ્યારે બ્રહ્મ વિના ખીણુ કશું નહતું ત્યારે માયા કેણે કરી ? અને માયા અસત્ય તો પ્રતિબિંબ શામાં પડે ?

ઉ. માયા કે નામ—પરધન, પ્રકૃતિ, અન્નગુણવંતી, અવિદ્યા ખેતર, અક્ષર, અવ્યયા, અવ્યાકૃત એ આઠ નામ છે.

અવિદ્યા માયા માટે કહી. સર્વ વાસના અહી રહી છે તેથી. ખેતર માયા માટે કહી કે પાપ પુણ્યરૂપી મળ ચાટે છે માટે પરધન માયા માટે કહી કે જે પ્રપચને ઘેરી રહી છે તેથી. પ્રકૃતિ માયા માટે કહી કે જે કૃતાર્થ કાર્ય સર્વ કરે છે. અન્નમાયા માટે કહી કે—જેને જન્મ નહિ, જન્મ કોઈ જાણે નહિ. ગુણવંતી માયા માટે કહી કે—જે ત્રણે ગુણને અહી રહી છે અક્ષર માયા માટે કહી કે—જે જ્ઞાન વિના ખરે નહી. અવ્યયા માયા માટે કહી કે—જે દેખવામાં આવે નહિ.

અવ્યાકૃત માયા માટે કહી કે જેની અહંકૃતિ દેખવામાં આવે નહિ અને શ્રુતિના સિદ્ધાંતમાં માયાને તરજાયા કહી છે, અને પુરાણના મતમાં માયાને અનિર્વચની કહી છે, અને લોકના મતમાં માયાને સાચી કહી છે, માયા અસત્ય છે માટે છેજ નહિ.

(૨૬)

માયા માતા નથી અને ઇશ્વર પિતા નથી ત્યારે ગુણુ કશુ નથી, જીવ, પચીશ પ્રકૃતિ નથી, સ્થાવર જંગમ નથી ને બધું વૈરાટ પશુ નથી ત્યારે ચૈતન્ય ધન તત્વ આકાશ બ્રહ્મ હતા માટે ચૈતન્ય માયા માંહે નિર્વિકાર છે. જેમ જળના બરેલા માટીના કુંડામાં સૂર્યનું પ્રતિબિંબ પડીને તેનો ચિદાભાસ જીવ રૂપે થયો છે.

શ્લોકઃ સૂક્ષ્મકૃતિ રવિકૃતિ કપીલરૂપિ કહે છે કે—

સત્વ, રજ, તમ, ઇન્દ્રે સમાન અવસ્થાકા નામ મૂળ પ્રકૃતિ હે સત્વગુણુ, રજગુણુ, સમાન રહે તથા તમોગુણુ અધિક હોય તો એ પ્રકૃતિકા નામ અવિદ્યા હે.

- સત્વગુણુ પ્રકાશક હે તથા હલકા હે, રજગુણુ પ્રેરક હે તથા ચંચળ હે, તમો ગુણુ ભારી હે તથા આવરણુ કરતા હે.

પ્ર. સત્વગુણુવૃત્તિ કય ?

ઉ. શમ, દમ, તિતીક્ષ્ણ, દયા, વિવેક, સત્ય, સંતોષ, વિષયોમાં વૈરાગ્ય, આશક્તિપણુ, દાન, સરળતા, અને આત્મામાં પ્રિતી; એ વૃત્તિ સત્વગુણુની છે.

હવે રજગુણુની વૃત્તિ કહું તે સુણો.

રાજસિ ભોજન, સ્વર્ગાદિકની ઇચ્છા, અસંતોષ, ગર્વ, ધનની ઇચ્છા, દેવોની પાર્થના, પોતાની સ્તુતિમાં પ્રીતિ, શત્રુ મિત્રમાં ભેદ જાણે, પરમાર્થમાં સમજે નહિ, હૃદય કઠોર હોય, દંભ, પાખંડ, લોકોને દેખાડવા સાત્ત્વ જાણે, મહા પુરુષોને નમે નહિ, સ્ત્રી પુરુષમાં ભેદ જાણે એ રાજસિવૃત્તિ છે.

તામસી વૃત્તિનું વિવેચન.

કૌષ, લોભ, મિથ્યા ભાષણુ, હિંસા, માગવું, દંભ, શોક,

મોહ, દુઃખ, દીનતા, આળસ, કાંપી આત્મા, ભય અને જડતા એ તમોગુણની વૃત્તિ છે.

ત્રણે ગુણોની સંમેલનવૃત્તિનું વિવેચન.

હું ને મારૂં એવી જે બુદ્ધિ થાય છે એ ત્રણે ગુણોનો સનેપાત સમજવો અને મન, શબ્દાદિ વિષયો, ઇન્દ્રિયો અને પ્રાણ પ્રાણથી જે વ્યવહાર થાય છે તે ત્રણે ગુણોનો સનેપાત સમજવો.

સત્વ, રજ અને તમ એ ત્રણે ગુણો જીવના છે, મારા નથી કારણ કે એ ગુણો પંચ ભૂતના કાર્યરૂપ ચિત્તમાજ ઉત્પન્ન થાય છે, જે ગુણોથી જીવ પદાર્થમાં બંધાયેલો જાય છે.

શ્લોક: ગુણાનામસ મિશ્રાણાં પુમાનયેન યથાભવેત્ ॥

ટીકા—જગવાન કહે છે કે પ્રકૃતિથી પુરૂષ નાંખે છે એવું જેને જ્ઞાન થયું હોય તેને પણ જ્યાંસુધી મોટા પ્રયત્નથી ત્રણ ગુણોની વૃત્તિઓ જીતાડી ન હોય ત્યાં સુધી સુખ દુઃખાદિક મટતાં નથી માટે એ વૃત્તિઓનું નિરૂપણ કરવું યોગ છે.

શ્લોક: તત્વાતીત: પરમોત્માવા મધ્યાતીત પરં શીવ ।

માયાતીત પરં જ્યોતિ । રહમેવાહમવ્યયં ॥

ટીકા—પરમ જ્યોતિ શીવરૂપ, મધ્ય અને તત્વા તીત હું માયાતીત સ્વરૂપ, અવિનાશી, ઉત્કૃષ્ટ છું.

શ્લોક: ગુણત્રય વ્યતીતોઽહં । બ્રહ્માદિનાં ચ સાક્ષ્યહમ્ ॥

પરમાત્માસ્વરૂપોઽહં । મહમેવાહમવ્યયમ્ ॥

ટીકા—બ્રહ્માનામાવળીમાં કહ્યું છે કે ત્રીગુણાતીત અત્યંત બ્રહ્માદિનો સાક્ષી છું, પરમાત્મા નિશ્ચંત અવિનાશી હું આત્મા છું.

પ્ર. અવ્યાકૃત તે શું ?

ઉ. જેમ ઝાડમાં ખીજ અવ્યાકૃત રૂપે છે, તેમ ઇશ્વરમાં જ-
ગત અવ્યાકૃતરૂપ રહેલું છે. જેમ દાણાના નાકામાં ઉગવાની શક્તિ
રહેલી છે તેમ શક્તિમાં છાડ રહેલો છે, તેમ બ્રહ્મમાં બ્રહ્માંડ, સત્-
માં અસત્ય રહેલું છે માટે માયા અને પ્રતિબિંબના સંયોગે જ-
ગત થયેલું છે.

પ્ર. શુદ્ધ ચૈતન્ય આકાશવત છે તેમાંથી એકદેશી માયા
કેમ કદપી ?

ઉ. માયા મૂળમાં છેજ નહિ પણ વિધીમાં કહેવું પડે છે.
પ્રથમ આકાશ બન્યું. આકાશથી પવન, પવનથી અગ્નિ અગ્નિથી
જળ, જળથી પૃથ્વી, પૃથ્વીથી સ્થાવર જંગમ ઉત્પન્ન થયું તે તત્ત્વ
બ્રહ્મ બહુ રૂપે થયો છે. જેમ સોનાના અનેક ઘાટ થયા છે તેમ
દેવ, દાનવ, માનવ, ગાંધર્વ, કીડી, કુંજર, અને ચૌહલોક એ
તત્ત્વ રૂપ છે તે ઇશ્વરનું વૈરાટ સ્વરૂપ જણાય છે, હવે શબ્દ વૃદ્ધિ
પામતાં આકાશ બન્યું, સ્પર્શ વૃદ્ધિને પામતાં વાયુરૂપ થયું, રૂપ
વૃદ્ધિને પામતાં તેજ થયું અને રસવૃદ્ધિને પામતાં જળ થયું અને
ગંધવૃદ્ધિને પામતાં પૃથ્વી થઈ. હવે તેના ગુણ.

આકાશનો ગુણ આનંદ, વાયુનો ગુણ ચંચળ, તેજનો ગુણ
પ્રકાશ, જળનો ગુણ શીતળ. પૃથ્વીનો ગુણ કઠણ છે.

તે પાંચે તત્ત્વ પચીશ પ્રકૃતિ રૂપે થયાં તેથી સ્થાવર જંગમ
સુષ્ટિ થઈ. તે વૈરાટનો આત્મા શુદ્ધ ચૈતન્ય વ્યાપક આકાશવત છે
તે અવ્યાકૃતમાં સળંગ છે અને હિરણ્ય ગર્ભમાં સળંગ છે અને
અને વૈરાટ બહાર, મહિંસળંગ છે.

શ્લોક:

આત્મા જ્ઞાનમયઃ પુણ્યો દેહો માંસમયો મુષ્ણિ ।

(૪૨)

ટીકા—આત્મા જ્ઞાનમય છે પવિત્ર છે; અને દેહ માંસ, ફિર, અસ્તિ, ચક્ષુની બનેલો છે માટે અપવિત્ર છે. આત્મા નિત્ય છે, આદિ અંતરહિત છે અને દેહ અનિત્ય છે; આત્મા તે દેહની એકતા કરીને વ્યવહાર કરે છે એથી અધિક બીજું શું જ્ઞાન હશે.

શ્લોક:

ब्रह्मै वाहं समः शान्तः सच्चिदानंद लक्षण ॥

ટીકા—આત્મા બ્રહ્મ છે, સર્વમય પ્રકાશ છે. શાંત છે, નિર્વિકાર છે, નાશવાન દેહ હું નથી, આ પ્રકારના જ્ઞાનને પંડિતો તત્ત્વ જ્ઞાન કહે છે.

શ્લોક:

निर्विकारो निराकारो निरवद्यो ह्मव्ययः॥

ટીકા—હું નિર્વિકાર છે, સદા એક રૂપ છે, નિરાકાર ત્રણ તાપોથી રહીત છે, નાશવાન દેહ નથી એ પ્રકારના જ્ઞાનને પંડિતો તત્ત્વજ્ઞાન કહે છે.

પ્ર. ઇદ્રિયો, દેવતા, તેના વિષયોનું કારણ કાણ હશે ?

ઉ. ઇદ્રિયો અધ્યાત્મ રંગેગુણી છે અને દેવ, અધિ દેવ સત્ત્વગુણી છે. અને વિષય અધિભૂત તમોગુણી છે. રંગેગુણ સાક્ષ, સત્ત્વગુણ સ્વેત, તમોગુણ શામ, એ પ્રમાણે ઇદ્રિયો, દેવ, વિષય એ ત્રણે કરી કામ થાય છે માટે તેનું ત્રમ ત્રિપુટી છે. જેમ કાચો, ચુનો, પાન, એ ત્રણે મળી રાતો રંગ થાય છે તેમ આંખ, સૂર્ય, રૂપ એ ત્રણ મળી વિષય થાય છે. તેમાંથી એક ન હોય તો બને નહિ; તેવી રીતે ઐદ્રિયો તથા વિષય દેવને સંબંધ છે.

પ્ર. ત્યારે ઇંદ્રિયો રન્નેગુણી હશે કે તમોગુણી હશે ?

ઉ. કાન રન્નેગુણી છે, તે શબ્દ સાંભળવાની ઇચ્છા કરે છે અને દિગ્ધાણ સતોગુણી છે તે શબ્દ ઝોળખે છે. બહારના શબ્દો સતોગુણી નથી, તમોગુણી છે. નાક મંધ લેવાની ઇચ્છા કરે છે માટે રન્નેગુણી છે. અશ્વવનીકુમાર સત્ત્વગુણી છે તે ગંધને ઝોળખે છે અને બહારની ગંધને જાણતો નથી માટે તમોગુણી છે. જીભા રસ લેવાની ઇચ્છા કરે છે, ત્વચા સ્પર્શ લેવાની ઇચ્છા કરે છે માટે રન્નેગુણી છે વશ્નુ રસ લેવાને. વાયુ સ્પર્શ લેવાને ઝોળખે છે માટે સતોગુણી છે. એ પ્રમાણે ચૈદ ઇંદ્રિયોનું સમજવું.

શ્લોક :

चौद इन्द्रियम् चौद देवस्य चौदौ विषय मेवच ।

चौदौ इन्द्रि देव विषयस्य चौदो त्रिपुटी मुच्यते पुनः ॥

ટીકા—ઇંદ્રિયો અધ્યાત્મ રન્નેગુણી છે, અને દેવ આધિ દેવ સત્ત્વગુણી છે; અને વિષય આદિભુત તમોગુણી છે. ઇંદ્રિયો, દેવ, વિષય એ ત્રણે મળી કામ થાય છે માટે તેનું નામ ત્રિપુટી છે. તેવી રીતે ચૈદ ઇંદ્રિયો, દેવ, વિષયોને સંબંધ છે. એ ચૈદે ત્રિપુટી મારાથી ભિન્ન છે, હું તેનાથી ભિન્ન છું. એ દૃશ્ય છે, અને હું દૃષ્ટા છું.

શ્લોક.

परब्रह्म परम धामं, पवित्रं परम भगवानः ॥

પ્ર૦—શાંતિ પ્રાપ્ત કોને નહિ થાય ? શાંતિ પામે તે કોણ ? કોણ યોગી ? કોણ મુક્ત ?

ઉ૦—કામની ઇચ્છાવાળાને શાંતિ થતી નથી, અને અહંતા

(૩૪)

મમતા લાગે તે શાંત છે, દેહાભિમાન રહિત તે યોગી છે. ધ્યાન
ધરી દેહ લાગે તે મુક્ત છે.

શ્લોક.

મુક્તિસ્તુ બ્રહ્મ તત્ત્વસ્ય, જ્ઞાનાદેવ ન ચાન્યયે ॥

ટીકા—વિદ્યારણ્યસ્વામી કહે છે—દ્વૈતજ્ઞાનનો લોપ અને અ-
દ્વૈત્યનો જે થકી બોધ થાય તેજ ઉત્તમ બોધ કહેવાય. હું કર્તા
નથી, હું ભોક્તા નથી, એવું જ્યારે જ્ઞાન થાય છે ત્યારે મુક્તિ
થાય છે. મુક્તિનું મુળ કારણ બ્રહ્મજ્ઞાન છે.

શ્લોક.

યદા નાહં તદા મોક્ષોઃ યદહં બંધનં તદા ॥

ટીકા—જ્યારે હું એવું મમત્વ નથી ત્યારે મોક્ષ અને જ્યારે
હું એવું મમત્વ હોય છે ત્યારે બંધન થાય છે આત્મા નિત્ય મુ-
ક્તો બંધને મોક્ષનું કારણજન મન છે.

શ્લોક.

અહ મમત્વ બંધઃ નષ્ટ મમત્વ મુક્તાઃ ॥

મન એવ મનુષ્યાણામ્ કારણ બંધ મોક્ષયો ॥

ટીકા—સૃષ્ટિ છે તેનું કારણજન મન છે મન છે તોજ સર્વ છે અને
જો મન ન હોય તો પછી કાંઈ નથી. મન મુઝા તો મોક્ષ છે.

શ્લોક.

મનોહિ જગતાં કર્તા મનોહિ પુરુષ સ્મૃતઃ ।

મનઃ કૃતં કૃતં લોકેન શરીર કૃતં કૃતમ્ ॥

(૩૫)

ટીકા—વાસંત મુનિ કહે છે કે, જગતને કરનાર મનજ છે અને પુરૂષ પણ મનજ કહેવાય છે. આ શરીરરૂપી રથ છે, ઇન્દ્રિયો-
રૂપી ઘોડા છે અને મનરૂપી સારથી છે; માટે આ પ્રમાણે સર્વનો
કર્તા, સંસારને આપનાર મનજ છે. માટે મન નિર્મળ થાય તોજ
પરમપદની પ્રાપ્તિ થાય છે. મનનું સ્વરૂપ તથા વૃત્તિ જુઓ.

શ્લોક.

अयं सोहमिदं तन्मे एतां वन्मात्रकंमन ॥

ટીકા—આતે હું તો, આ અને તે મારું, એમ થવું તેજ
મનનું સ્વરૂપ છે.

શ્લોક.

तदभावनमात्रेण ज्ञानेनप्रवीलीयते ॥

હું અને મારું એ મમત્વના અભાવને આપનાર જે જ્ઞાન છે
તે જ્ઞાન થકી મનનો લય થાય છે.

જ્યાં સુધી મન ગુરૂરૂપ તીર્થના પ્રભાવથી પવિત્ર થયું નથી
ત્યાં સુધી સર્વ નકામું છે.

પ્ર.—મૃત્યુથી બચે શાથી ? બ્રહ્મ કોણ ? પુણ્ય પાપ રહિત
કોણ ? જ્ઞાનીનાં પુણ્ય પાપ ક્યાં જાય છે ?

ઉ.—યોગાભ્યાસ કરે તો મૃત્યુથી બચે, જ્ઞાનથી બ્રહ્મ જાણે
તે બ્રહ્મ. જ્ઞાની પુણ્ય પાપ રહિત છે, જ્ઞાનીનાં પુણ્ય પાપ સેવા
નિંદા કરનાર લઈ જાય છે, માટે તે પુણ્ય પાપ રહિત છે.

પ્ર.—મોક્ષ સુખ કયું ? ભક્ત કોણ ? વિકારવાન કોણ ? શ-
અથી ન છેદી શકાય તે શું ?

ઉ.—સુખ, કુખ, વિષય, જન્મ વિકાર નહિ તે મોક્ષ સુખ

(૬૬)

દ્વેષ સહિત તે ભક્ત. આત્મા અવિકારી છે. આત્મા શશ્વતી છે-
દાસો નથી.

नैनं छिन्दन्ति शस्त्राणि नैनं दहन्ति पावकः ॥

પ્ર.—શોકનું મૂળ શું ? સ્નેહનું મૂળ શું ? જીવનમુક્ત કાણુ ?
અભિમાનો કાણુ ?

ઉ.—શોકનું મૂળ સ્નેહ છે, અને સ્નેહનું મૂળ મોહ છે. મન
મુઝ્યા તે જીવન મુક્ત છે. હું કર્તા ભોકતા તે અભિમાની છે.

પ્ર.—અજ્ઞાનનું રૂપ શું ? અવિદ્યા કાણુ ? સુખી દુખી કાણુ ?
ક્ષર અક્ષર શું ?

ઉ.—અજ્ઞાનનું રૂપ અવિદ્યા, અજ્ઞાન તે અવિદ્યા, જ્ઞાની તે
સુખી, અજ્ઞાની તે દુખી, સર્વશુતક્ષર છે. આત્મા મુક્ત અક્ષર છે.

પ્ર.—નરકે જવાનો રસ્તો કયો ? વિપરીત મતિ કાણુ ? ધી-
રજવાન કાણુ ? વિજ્ઞાની કાણુ ?

ઉ.—કામ, ક્રોધ, લોભ એ ત્રણે નરકે જવાનાં દ્વાર છે. હું
કર્તા કહે તે વિપરીત મતિ છે, સ્ત્રીથી ઉતરાય નહિ તે ધીરજવાન,
આવરણથી ઠગાય નહિ તે વિજ્ઞાની છે.

શ્લોક.

काम क्रोधस्तथा लोभास्त स्मादेत त्रयं त्यजेत् ॥

શ્લોક.

भोग मोक्ष निराकांक्षी विर लोहि माहाशयः ॥

ટીકા—જેને ભોગ અને મોક્ષ ઊભયમાં ઇચ્છા ન હોય તે-
વા મોટા મનવાળા જગતમાં વિરલા છે.

પ્ર.—હેડ તથા બેડી કાણુ? જાનીથી શું ન જણાય ? વિશ્વાસ
પાત્ર કાણુ નથી ? શું ત્યાગે સુખ થાય ?

ઉ.—હી છે તે હેડ અથવા બેડીરૂપ છે. સ્ત્રીના મનની વાત
જાનીથી જણાતી નથી, સ્ત્રી વિશ્વાસપાત્ર નથી, સ્ત્રી ત્યાગે સુ-
ખ થાય.

શ્લોક.

કુટિલા દંભ સંયુક્તા સત્ય શૌચ વિવર્જિતા ।

કેનાપિનિર્મિતા નારી બંધન સર્વ દેહિનામ્ ॥

ટીકા—અળપણથીજ ભરેલી, મિથ્યા દંભવાળી, જેમાં પ-
વિતતા કે સત્યતાનો કિંચિત પણ અંશ નથી એવી અને સર્વ
પ્રાણીઓના બંધનરૂપ સ્ત્રીને કાણે નિર્માણ કરી હશે !!

કહા.

નાક છીનાયા ક્ષણીકર્મા, રતી કનકને કાળ;
તુલસી ત્રીયાકે બદનમાં, કહા શરમ કહા લાજ.

પ્ર.—મોટું તીર્થ કયું ? ગુર કાણુ ? શિષ્ય કાણુ ? ધરણ્યું કયું ?

ઉ.—પોતાનું મન તે ઉત્તમ તીર્થ છે. હિતોપદેશ કરે તે
ગુર. ગુરસેવા કરે તે શિષ્ય. શીલ એ ઉત્તમ ધરણ્યું છે.

પ્ર.—સાબળવું શું ? ભક્તિનો હેતુ કાણુ ? ભક્ત કાણુ ? જીવ
લેનારો તાવ કયો ?

ઉ.—વેદનાં તથા ગુરનાં વાક્ય સાબળવાં. દયા, વિચાર,
સતસંગ, સંતોષ તે. ભગ આધિન ન થાય તે ભક્ત. સ્ત્રીના એ
જીવ લેનારો તાવ છે.

દુહા.

ચીંતાએ ચતુરાઈ ઘટે, ઘટે રૂપ ગુણ જ્ઞાન;

સાજ કાજ વિદ્યા ઘટે, ચીંતા ચીંતા સમાન.

પ્ર.—વિદ્યા કેણુ ? બોધ કેણુ ? લાભ કેણુ ? શું ત્યાગે સુખ થાય ?

ઉ.—બ્રહ્મજ્ઞાન થાય તે વિદ્યા. મુક્ત થાય તે બોધ. આત્મા જાણે તે લાભ. કનક, કાંતા ત્યાગે સુખી.

શ્લોક.

ब्रह्म विद्या महा विद्या सर्व दुःख प्रणशनीनि ॥

ટીકા—બ્રહ્મ વિદ્યા તે મહા વિદ્યા છે, ઓર સર્વ દુઃખનો નાશ કરનારી છે. મુક્તિ આત્મલાભને આપનારી છે.

શ્લોક.

अनृतं साहसं माया मूर्खत्व मति लोभताः ॥

अशौचं निर्दयत्वं च स्त्रीणां दोषा स्वभावजाः ॥

ટીકા—શીવપુરાણમાં કહ્યું છે કે અનૃત લાપણુ, ઢોંગ કરવો, જૂઠી માયા બાંધવી, મૂર્ખપણું, અતિ લોભ, અપવિત્રતા, નિર્દયપણું, એટલા સ્ત્રીમાં સ્વભાવીક દોષ હોય છે. સ્ત્રીઓને કાર્ષ્ણ્ય પ્રિય હોતું નથી, પોતાનો સ્વાર્થ પ્રિય હોય છે. ધર્મશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે:—

શ્લોક.

पर योनि पतितं बिंदु कोटि पुजा विनश्यति ॥

जप हानि तप हानि ब्रह्म हत्या पदे पदे ॥

(૩૯)

પ્ર.—અમૃત સરખુ અને ઝેર લાગે તે શું ? જગતને કાણુ
જીતે ? કેદના સરખી મોહની કાણુ ?

ઉ.—સ્ત્રી એ અમૃત અને ઝેર છે. સ્ત્રી કેદની મોહની રૂપ
છે. મન જીતે તે જગત જીતે છે.

સાખી.

મનકી હારે હાર હે, મનકી જીતે જીત;
સંસારથી પાર પામીએ, જે મન થાય પતીત.

શ્લોક.

મનપવિત્રં સર્વં પવિત્રમ મન શ્રદ્ધા વિના સર્વં વૃથાઃ ॥

પ્ર.—બંધ કાણુ ? શત્રુ કાણુ ? મિત્ર કાણુ ? અંધ કાણુ ? વિ-
ખથી વિખ કયું ?

ઉ.—વિષયનો સ્નેહી તે બંધ. ઇદ્રિયો જીતાય તો મિત્ર અને
ન જીતાય તો તે શત્રુ. કામાતુર તે અંધ.

શ્લોક.

વિષં વિષય વૈષમ્યં ન વિષિવિષ મુચ્યતે ॥

ટીકા—વિષ થકી વિષય તે વિશેષવિષ છે. કારણકે વિષ-
યોથીજ જન્મ મરણુ આપનાર છે, બંધ અને મોક્ષ આપનાર એ
વિષયોજ છે; કેમકે ઇદ્રિયો જીતાય તો મિત્ર છે અને ન જીતાય
તો શત્રુજ છે. જે કામાતુર તે અંધ છે.

શ્લોક.

મનોજ બાળો પંચકંડન્માદ સ્તાપન સોષણ સ્તંભન સંમોહ પુનઃ ॥

ટીકા—કામનાં પાંચ જે બાણુ છે તેનાથી જે વીધાય નહીં

તેજ શુરવીર છે; જે વિષયોનું ચિંતન કરે છે, તેમાં પ્રતિબંધ વાળી ક્રોધ ઉત્પન્ન થાય છે, ક્રોધથી સંમોહ થાય છે, એટલે વિવેક રહેતો નથી. અવિવેકથી સ્મૃતિ નાશ પામે છે, સ્મૃતિનો નાશ થતાં બુદ્ધિ નષ્ટ થાય છે અને બુદ્ધિનો નાશ થતાં સર્વસ્ય નષ્ટ થાય છે. અને સંસારમાં ભ્રમણ કર્યા કરે છે, માટે વિષયને વિષયના સમાન ત્યાગ કરેલા, અને સત્ય, ક્ષમા, આર્જવ, દયા, સંતોષ, આદિ મોક્ષના ઉપાય છે તેનું સેવન કરવું.

શ્લોક.

ક્રોધાદ્ભવતિ સંમોહ, સંમોહા ત્સ્મૃતિ વિભ્રમ્ ॥
સ્મૃતિ ભ્રંશાદ્ બુદ્ધિ નાશો, બુદ્ધિ નાશાત્ પ્રવિ નશ્યતિ ॥

હાહા.

અલી પતંગ મૃગ ગજ મીન, એક એક વશ ભયે હીન;
એ જામે પાંચો વસે, કયું ના હોવે મતિ દીન.

પ્ર.—સ્વર્ગ કયું ? સ્વર્ગનો દાતા કોણ ? દુખી કોણ ? અમૃત શું ?

ઉ.—તૃષ્ણાનો ત્યાગ તે સ્વર્ગ, હિંસા વહાલી નથી તે સ્વર્ગનો દાતા, આશાવાન તે દુખી, વેદનું રહસ્ય છે તે અમૃત.

શ્લોક.

અર્હિસા પરમો ધર્મ, અર્હિસા પરમા જપ ॥
અર્હિસા પરમો તપ, અર્હિસા પરમો ગતિ ॥
આજ્ઞા પરમ દુસ્ત નિરાજ્ઞા પરમ સુસ્ત ॥

(૪૬)

કુહા.

અમૃતરસ વિદ્વાનકા, જનત હે વિદ્વાન;

રંભા ભોગન જે સુખ, ન જીને શકે મિન આન.

પ્ર.—મોટો રોગ કયો ? મૃત્યુ શું ? સંસારનું ઔષધ શું ?
સુખ કાણુ ?

ઉ.—સંસાર તે મોટો રોગ છે. દુઃખનું મુળ સંસાર છે. એ
સંસાર જેને હોય તે દુખીઓ થાય છે. હે પાર્વતી એ સંસારનો
જે ત્યાગ કરે છે તેના સમાન કોઈ સુખી નથી. પોતાનો અપજશ
તે મૃત્યુ. સુવિચાર એ સંસારનું ઔષધ છે.

શ્લોક.

દુઃખ મુલોહિ સંસાર, સંસાર સ્યાસ્તિ દુઃખીતઃ ॥

તસ્ય ત્યાગઃ કૃતો યેન, સુખીના પરઃ પ્રિયેઃ ॥

સંસાર દીર્ઘ રોગસ્ય । સુવિચારો મહૌષધઃ ॥

કોહં કસ્ય ચ સંસારો, વિવેકે ન વિલયતે ॥

ટીકા—વશિષ્ઠસારમાં કહ્યું છે કે સંસારરૂપી દીર્ઘ મહા રો-
ગનું આપધ સારો વિચાર કરવો તે છે હું કાણુ છું અને આ
સંસાર કાણુ છે, એ પ્રમાણે વિવેક યત્નાની સાથે સંસાર ટળી
જાય છે. અવિવેક તે મૂર્ખ.

પ્ર.—મોટો શાથી થાય ? મુઝો કાણુ ? મુઝો કાણુ ? મુખની
શોભા શી ?

ઉ.—ધનરપદની જે યાચના કરે તે મોટો થાય છે. ફરીને
મર્થુ નહીં તો મુઝો જાણવો; બેધએ તેવું ન બોલે તે મુઝો છે.
ઉત્તમ જ્ઞાન તે મુખની શોભા છે.

(૪૨)

પ્ર.—મૃત્યુ વખતે શું કરવું ? ઉત્તમ દાન કયું ? સંસારપાર
આથી ઉતરે ?

ઉ.—મૃત્યુ વખતે પ્રભુ સંભારવા. સુપાત્રને આપવું તે ઉત્તમ
દાન છે. સદ્ગુરુ સેવાથી પાર ઉતરે છે.

પ્ર.—સુખે સુખે કોણ ? સુખે જાગે કોણ ? શ્રીમંત કોણ ?
દરિદ્ર કોણ ?

ઉ.—સમાધિનિષ્ઠ સુખે સુખે છે. સત અસતનો વિવેક કરે તે
જાગ્યો છે. સંતોષી તે શ્રીમંત છે. વિશાળ તૃષ્ણા તે દરિદ્ર છે.

શ્લોક:

સંતોષઃ પરમો લાભઃ સત્સંગ પરમ ધનમ્ ॥

વિચારઃ પરમ જ્ઞાનં સમં ચ પરમં સુખમ્ ॥

સાખી.

કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, ભય-હરખ ને શોક,
જન્મ મૃત્યુ કર્તા બોક્તા નહીં આત્મા નિર્વિકાર;
સર્વ ધર્મ અહંકારમાં આત્મા નિર્વિકાર.
કાશીરામ સદ્ગુરુ મીલે તબ્બી આવે પાર,

જેમ રેંટ માળા શીરે, વળી કુંભારનો ચાક;
ઘાણીનો બેલ ફરે ખરો, જન્મ મૃત્યુ વૃદ્ધ યુવાન ને બાળ.
સ્થુળ સુક્ષ્મ કારણ નહિ, નહિ મહા કારણરૂપ,
જાગૃત સ્વપ્ન શશુક્તી નહિ, હું પોતે શુદ્ધ સ્વરૂપ;
પીંડ અઢાંડ નહિ નહિ પ્રકૃતિ પુરૂષ તેહ,
વિશ્વ તૈજસ પ્રાણ નહિ, તુર્ચા દૃષ્ટા સાક્ષી જેહ.

(૪૩)

જન્મ મૃત્યુ દેહને, ક્ષુધા પીપાસા પ્રાણ;
મોહ શોક ધર્મ મનના, પોતે બ્રહ્મ પ્રમાણ.

શ્લોક.

નમોક્ષો ન ભસઃ પૃષ્ઠે પાતાલે ચાન્ય શ્રુત ॥ .

ટીકા:—આકાશમાં, પાતાળમાં પૃથ્વીના ૫૩ ઊપર મોક્ષ નથી.
ચિત ચિદમાં ક્ષય પામે તેનું નામ મોક્ષ છે.

શ્લોક.

વેદાગમ પુરાણજ્ઞ પરમાર્થ નવે તિય ॥

ટીકા:—જે પુરૂષ વેદ, શાસ્ત્રી, અને પુરાણનો જ્ઞાતા છે પણ
પરમાર્થ જાણતો નથી તે પુરૂષનું બધું કાગડાની બોલી જેવું છે.

શ્લોક:

કુશલા બ્રહ્મ વાર્તાયાં વૃત્તિહીનાઃ સુરાગિણઃ ॥

જે પુરૂષ કેવળ બ્રહ્મની વાતો કરવામાં કુશળ છે, જેઓની
વૃત્તિ બ્રહ્માકાર થતી નથી, વિષયોમાં પ્રિતિવાળા છે તે મહા અ-
જ્ઞાની છે, બ્રહ્મવિદ્યા વિના બાણતર ઊપાધિ રૂપ છે. જ્ઞાન ૧૧ના
સર્વ વિદ્યા બોળરૂપ છે.

શ્લોક:

યથા સ્વર ચંદન ભારવાહિ ભારસ્યવેતા નતુ ચંદનસ્ય ॥

ટીકા:—જેમ ગંધેડો સુખડના ભારને ઊપાડે છે પણ તે
પોતાને માથે ભાર ભરેલો છે એમ જાણે છે, પરંતુ ચંદન ભરેલું
છે એમ જાણતો નથી. તે પ્રમાણે ધણું જ્ઞાસો બણી તેના અર્થને
ન સમજનારાઓ ગંધેડાના સમાન કેવળ ભારનેજ વહે છે.

(૪૪)

સાખી.

પ્રવૃતિ મીલાવે ભોગને, નિવૃતિ મીલાવે રામ;
કાશીરામ સદગુરૂ વિના નહિ સરે એકા કામ.

શીરગુણથી સૂરપદ પાવે, નિર્ગુણથી નિરંજન રામ;
કાશીરામ સદગુરૂ મીલે તબહી હોવે કામ.

ચાર દેહનાં આશી તત્વ, તું તેનો દષ્ટા સ્વયં પ્રકાશ,
કાશીરામ સદગુરૂ મીલે પુરી થાયે આશ.
ઉપાધી રહિત સ્વરૂપ હું, નહિં સાક્ષ સાક્ષી દોય,
સદા સ્વયંપ્રકાશ તું, મન વાણી ખીન મોય.

શ્લોક

જ્ઞાનં જ્ઞાન ગમ્યઃ સર્વં દૃષ્ટંતઃ જ્ઞાનાગ્નિ સર્વં કર્માણિ ભસ્મઃ॥

સાખી.

દેહાત્મ બુદ્ધિ મહા પાપ, આત્મ બુદ્ધિ મહા પુણ્ય;
કાશીરામ સદગુરૂ મીલે કાંઈ નવ રહે નૂન્ય.

મન પવન પહોચે નહિં નિર્વિકલ્પ મન તે મુક્તિ,
કાશીરામ સદગુરૂ વિના કોણ બતાવે મુક્તિ.
સ્ત્રી પુરુષાદિ આવરણ ધુમરીઓ,
કામ ક્રોધ અહંકાર મગર મન્ય જાણુ.
ખટ ઉર્મી તરંગ હે ત્રીતાપ, વડવાનળ દુર્વાસના સેવાળ પ્રમાણુ.

: જોગુણુ બ્રહ્માએ અપની બુદ્ધિકા સમુદ્ર બનાયા; પુનઃ પંચ વેદ
 : ચ ઉપવેદ રચ્યા તામે અહં બ્રહ્મ હોઈ રહા હે. દશ વેદથી દશ
 વાણી થઈ, પુનઃ દશ પ્રકારકી અહંકૃતિ લગી, સો જીવ જન્મ
 મરણ ચાલ્યા કરતા હે. સતોગુણુ વિચિક્ષણુ જો વિષ્ણુએ ચતુષ્ટ
 અંતઃકરણુ રચ્યા, શંકર જો તમોગુણુ યોગી હે તેમણે પંચતત્વ
 પંચ માત્રા બનાવી હે. પુનઃ ત્રણે એ સાહર બુદ્ધિ નાના પ્રકારકી
 વેદાદિ વાણી બનાયકે વાણીરૂપી સાગર રચ્યા હે, પુનઃ દશે પ્રકાર
 રકી અહંકૃતિ કરકે જીવ સર્વે ફસાઈ મરતાહે. પુનઃ જન્મતાહે,
 મરતાહે. કર્મઉપાસના અને જ્ઞાન દ્વાબ્યા સારી દુનિઆ દોરાઈ
 ગયેલી જણાય છે, તથા યોગ વિષયભોગમાં નિશ્ચય કરકે ભર્માઈ
 ગઈહે, પુનઃ કિંચિત દોર લગતા નહિહે. સદગુરૂ પ્રાપ્તી ભઈ નહીંહે.
 પુનઃ મનુષ્યદેહ દેવતાઓકે દુર્લભહે, મનુષ્યદેહ બયા મનુષ્યકે લ-
 ક્ષણુ ચિત્તકે ગ્રહણુ કર્યા નહીં, પુનઃ મનુષ્ય કહીએ જો દયા, ક્ષમા,
 સત્ય, ધીરજ, વિચાર, એતના તત્વરૂપ હોય; વિવેક, વૈરઞ્ય, ગુર-
 ભક્તિ, સાધન સંપન્નયુક્ત હોય. પુનઃ કયા પાંચ તત્વ, ત્રણ ગુણુ,
 દશે ઇન્દ્રિયો તેના વિષય પંચક. પુનઃ અનુમાન, કલ્પનાભાસ,
 ભ્રમ અધ્યાસાદિ મિથ્યા ભ્રમ જાણી અપને પકે તત્વગુણુમાં રહે,
 કચ્ચાની કલ્પના મિથ્યા જાણી અપને તત્વગુણુમાં સદા રહે, એ
 સંપૂર્ણ સંપત્તિ હે. સર્વ વસ્તુકે અભાવ નિરાશા હોય, એ પ્રકારે
 મનુષ્ય હોકે મરે તો સંતતિ સર્વ વસ્તુ નિરાશા થઈ. એસા કોઈ
 મર્યા નહિહે જ્યાં મરણુ ન હોય. એસા પશુ મરતાહે એસા
 મનુષ્ય હોકે મરના બડા ઉચીતહે. ફરી પશુયોનીકું પ્રાપ્ત હોતાહે.
 પુનઃ પશુયોનીકા જીવ માનસયોની સ્વપ્નવન પાચ ગયા. પુનઃ પશુ-
 વત પંચમુખી અભિમાનહે, અહંકૃતિમાં બંધ હોકે મર્યા. ફેર હાથી

થોડે અનેક વસ્તુવત ક્યાંદે. પુનઃસમુદ્રલહરી જગત, પુનઃ સમુદ્ર
 લહરી વેદવાણી, બ્રહ્મ લહરીસો' સો બચેગા, પુનઃ સાધનસંપન્ન
 હોય કે કોઇ કોઇ જીવ બચેગા સદગુરુ દયાસે. પુનઃ બ્રહ્મ સમુદ્ર
 લહરી સો મન સોહી બ્રહ્મ સમુદ્ર, પુનઃ મનસા સોષ જગત લ-
 હરી અને મનસોહી જગત સમુદ્ર. મનસાસોહી બ્રહ્મ લહરી મન-
 સોહી પુરૂષ સમુદ્ર મનસાસોહી સ્ત્રી લહરી, મનસા મહાનંદી સોહી
 સમુદ્ર, પુનઃ નાના કલ્પના સોહી લહરીદે. એ લહરીમાં અચેત
 હુઆ બ્રહ્મ સમુદ્રમાં જુડેદે. અચેત જો કરમી જગત સમુદ્રમાં
 જુડેદે, ઉપાસીક મહાનંદી સમુદ્રમાં જુડેદે. પુનઃ વિષયકામી કામ
 સમુદ્રમાં જુડેદે. પુનઃ યોગી ઉકાર સમુદ્રમાં જુડે હૈ. પુનઃ પ-
 ક્ષાપક્ષ, વાદવિવાદ છોડકે સત્સંગથી નીરવેડા કરે તો સ્થિતિ પ્રાપ્ત
 હોતાહૈ. નહિતો નહિં હોતાહૈ. પુનઃ સ્થૂલકા અભિમાન તજો. પુનઃ
 વિષય, પુત્ર, ધર, ધન, દારા, રાગ, રંગ, ખટરસ બોજન, ભોગ
 દેખનેમાં અચ્છે સુંદર રૂપ, સ્પર્શ કરનેકું અચ્છી સ્ત્રીએ ચાહીએ,
 પુનઃ સર્વ વસ્તુકી પ્રાપ્તિકે માટે હાય હાય કરકે મરતાહૈ કે
 કળ મિલેગા. પુનઃ દુસરા સુક્ષ્મકા અભિમાન તજો. પુનઃ સુક્ષ્મકા
 કે નિત્ય સ્વર્ગાદિ દેવાદિ પ્રાપ્તિ, લોક પરલોકાદિ પ્રાપ્તિ, મંત્ર, તંત્ર,
 યંત્ર, સિદ્ધિ પ્રાપ્તિ, રાજધંદ્રાસન પ્રાપ્તિ, વેદાદિક પ્રાપ્તિ જો મીલે
 તો સુખ હોતાહૈ, ના મીલેતો દુખ હોતાહૈ. ત્રીસરા કારણ અહ-
 કાર તજો. પુનઃ કારણ વિષય યોગ પ્રાપ્તિ, સમાધિ પ્રાપ્તિ, સિદ્ધિ
 કાયા, મનસા સિદ્ધિ, પ્રાણાયામ, પ્રત્યાહાર, જુત, ભવિષ્ય, વર્ત-
 માન સિદ્ધિ, પરકાયા પ્રવેશ સિદ્ધિ, ગુપ્ત પ્રગટ હોના, આસન
 ઉડાના, જ્યાં ઇચ્છા ત્યાં જના, એક અનેક હોઇ જના સિદ્ધિ,
 દશ મુદ્રા ઉન્નિરાજ હઠયોગ આદિક સંપૂર્ણ પ્રાપ્તિ હોય તો બડા

પ્રુશી, ના મીલે તો બડા દુખી, હાય હાય કરે મરતા હૈ.

એથા મહા કારણુકા અભીમાન તળે. પુનઃ વૈરાગ્ય, સમાધિષ્ઠ, તીતીક્ષા, સમ, દમ, મુમુક્ષુ, દશા જ્ઞાનકી પ્રાપ્તિ. સર્વ સાક્ષી બ્રહ્મજ્ઞાનમાં મુક્ત એસી પ્રાપ્તિ હોય તો બડા સુખ હોતાહે. ના મીલે તો બડા દુઃખ હોકર હાય હાય કર મરતાહૈ. પુનઃ પાંચમા અહંકાર કૈવલ્ય. ત્યાં નિત્ય વિષયમાં, અદૈત્યમાં, આત્મામાં, સ્થાવર જંગમ આદિ સર્વ મેળાઈપ જડ, ચૈતન્ય, સર્વમાં ઘટ મૃતિકા ન્યાય, જળતરંગ ન્યાય, સુવર્ણભુષણ ન્યાય, એસા અનુભવ હોય તો બડા સુખ. આત્મા જગતરૂપ બધા તો બડા દુઃખ. એ પાંચે અહંકાર બડા જીવકું બંધનહૈ, તાતે પાંચે અહંકાર છોડદે તદાકાર વૃત્તિ હોય. પુનઃ ક્ષર કહી એ દેહ અક્ષર કહીએ. આત્મા એ અવિનાશીહે, ત્રિવિધી તાપ કહીએ. એક તાપ સ્ત્રી પુત્ર, ધન, દુસરા તાપ દેહકે રોગાદિ. ત્રીસરા તાપ કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, અહંકાર એ તીનું તાપ કરે તપતાહે. પુનઃ વિરહ, વૈરાગ્ય, તપસા, એ ખટ તાપમાં સર્વ જગત જરી મરતાહે, પુનઃ જન્મતાહે. ગર્ભમાં ફેર આવતાહે. ગર્ભમાં તીન તાપહે. માંસ, મુત્ર, નરકમાં ગુંચાયા હે. દુસરા હાથ, પાવ, બંધ હુવા ત્યાં જઠરાગ્નિકા બડા તાપ કરે તપતાહે. ત્રીસરા પેદા હોતાહે તથ પવન લગતાહે, જેસે તીર લગતા હોય તેસા દુખ હોતાહે. તથા અધ્યાત્મ, અધિભુત, અધિદૈવ એ ત્રિવિધિ તાપમાં જીવ જરતાહે. પંચ ગ્રંથી કહેતાહે, કર્મકી, ધર્મકી, જોર વિષયકી, જ્ઞાનકી, વિજ્ઞાનકી, એ પંચ ગ્રંથીમાં જીવ બંધન હોતા છુટતા નહિ હૈ. જેમ કદપના અનુમાન કરતાહૈ. ત્યું ત્યું બંધમાન હોતાહે. પાંચે ગ્રંથી છુટે તથા અપને સ્વપદમાં સ્થિત હોતાહે. પુનઃ દેહભાવ બાપ

કુખાહે. સો દેહકે સંગ નાશ હોનાહે. દેહ છૂટે તમ ગર્ભવાસ પ્રાપ્તિ હોતહે. જેસા દેખતાહે, તેસાહી અપના રૂપ કહેતા હૈ. પુનઃ સ્થૂળ દેખાતો કહે મેરા રૂપહૈ. જમ સૂક્ષ્મ દેખાહે તમ કહેતા હોકે મેરા રૂપ હૈ. કારણુ બાસ્ત્યાતો કહે કે મેરા રૂપ હૈ. મહાકારણુ બાખ્યાતમ કહે મેરા રૂપ હૈ. જ્વળ આત્મા બાસ્ત્યા તમ કહે મેરા રૂપ હૈ. પુનઃ આપ સર્વના બાષિક, દષ્ટા, સોન જાણતા હૈ તાતે ગર્ભમાં પડ્યા સુખ દુઃખ ભોગતા હૈ. જમ સાત પ્રકારકી આશા સ્થાપન કલા હૈ સો સુનો. ૧ આવાગમનકા બીજમેં ડાળ પશ્ચવ કોણુ કોણુ નિકળ્યા સો સુનો. સો સાત અંકુર નીકળ્યા—કર્મ, ઉપાસના, જ્ઞાન, ઉત્પત્તિ સ્થિતિ, લય, એ સાત અંકુર પુટ્યા. અંકુરકો ચિતરૂપી કોઢારાથી ગોડને લગ્યા. પુનઃ બુદ્ધિરૂપી જળસે સીંચને લગ્યા. અહંકાર આલપાલ બાંધ્યા, મનરૂપી ખાતર ડાલ્યા, અંતઃકરણરૂપી ભૂમિકામાં બીજ બોધા, સાત અંકુર નિકળ્યા. પુનઃ નવપદ્મ લવ ડાળ પુટને લગે, ડાળ કહી એ અનેક પ્રકારકે કર્મ હૈ. અનેક પ્રકારકી ઉપાસના, અનેક પ્રકારકો યોગ, અનેક પ્રકારકો જ્ઞાન, અનેક પ્રકારકી ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ, ઓર લય; એ ડાળ કુટ્યા. ઓર અનેક પ્રકારકી વાણી સોહી પશ્ચવ આયા હૈ. પુનઃ દુસરા અર્થ કહેતા હું. શુભ ઈચ્છા, સુવિચારણા, તત્તુ માનસા, સત્વાપતિ, અહંશક્તિ, પદાર્થો ભાવની, તુર્યા. એ સ્વાત ભૂમિકામાં બીજ વાળ્યાં. પુનઃ સોહં બીજકો અંકુર જ્ઞાન ઉગ્યા તાકું બક્તિકા આલ પાલ બનાયા, પ્રેમરૂપી જલસે સીંચ્યા. તામે નવપદ્મ શુભ ઈચ્છાદિક સાત ડાળ પુટ્યા, સો સાતોકી વાણી સો એ પશ્ચવ પુટ્યા પરોક્ષ જ્ઞાન સોષ ફૂલ, અપરોક્ષ જ્ઞાન સોહી ફળ આવ્યા. દુસરા કર્મ બીજ ઉકાર તામે કર્મ અંકુર નીકળ્યા. તાકું લયકા આલપાલ

બાંધ્યા, લોભ જળસે સીંચ્યા સો સાતમાં સાત ડાળ કુટી. પુનઃ
 ષજન, યાજન, અધ્યયન, દાન, પ્રતિગ્રહ, મૈથુન એ સાતો કર્મકી
 વાણી સોષ પક્ષવ આવ્યા, વાસના ફૂલ કુલ્યા, પાપ પુણ્ય દો ફળ
 આયા હૈ ઊપાસના બીજ તામે ઊપાસના અંકુર કુટ્યા, મર્યાદા
 આલપાલ બાંધ્યા, ભાવજળસે સીંચ્યા તાએ સાત શાખા કુટી હૈ.
 પુનઃ શીવ, વિષ્ણુ, ગણપતિ, સૂર્ય, શક્તિ, રામકૃષ્ણાદિક સમકોટી
 મહામંત્ર પક્ષવ કુટ્યા. પુનઃ જરણુ, મારણુ, ઉચાટન, આકર્ષણુ,
 વશીકરણુ, સ્થંભન, મોહન સો ફળ આવ્યાં હૈ. લોકાદિક ફૂલ કુ-
 લ્યા હૈ. યોગકાર બીજ તામે યોગ અંકુર નીકળ્યા, ક્રીયારૂપ આલ
 પાલ બાંધ્યા, સાધન જળસે સીંચ્યા, પાતાંજલ શાસ્ત્રી પક્ષવ
 આવ્યા. પુનઃ સાત શાખા બઢી. રાજ હઠ, લય, કુંડળી, યોગ,
 હાંબીકાયોગ, તારકયોગ, અમન શકયોગ, સાંખ્યયોગ, અણીમાદિ
 સિદ્ધિ ફળ આવ્યાં હૈ. સમાધિ ફૂલ કુલ્યા હૈ. ઉત્પત્તિ બીજ તામાં
 ઉત્પત્તિ અંકુર નીકળ્યા. વિષય રૂપી આલપાલ બાંધ્યા, વાસના
 જલસે સીંચ્યા, સાત પ્રકારકી ઉત્પત્તિ ડાળ કુટ્યા હૈ. શબ્દ-
 માં મેધકે કીડે, તથા મેધાદિ મંડકી આદી ઉત્પત્તિ સ્પર્શમે
 મૈથુન યોગિ ઉત્પત્તિ રૂપસે અલલ પક્ષી આદિ ઉત્પત્તિ જે તે
 દષ્ટિ માત્ર રત કરે સો રૂપકી ઉત્પત્તિ રસસે જળચર ઉત્પત્તિ.
 ફળ વૃક્ષકે કાટનેકી ઉત્પત્તિ. ગંધસે ઉશ્મ જોનીકી ઉત્પત્તિ. વાસ-
 નાસે ભૂતયોનીકી ઉત્પત્તિ, દેવયોનીકી ઉત્પત્તિ, ઇચ્છાસે. સિદ્ધ
 યોનીકી ઉત્પત્તિ પણ ઇચ્છાસે હોતીહૈ.

શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ, ગંધ, વાસના, ઇચ્છા એ સાત
 ઉત્પત્તિ બીજકી અંકુર ઉત્પત્તિહૈ. સોષ પક્ષવ નારી ફૂલ પુરૂષ ફળ
 સ્થિતિ બીજકી ઉત્પત્તિ—માયા આલપાલ બાંધ્યા, મોહ જળસે

(૫૬)

સીંચ્યા તથા સાત ડાળ કુટી, જાન જળચરકી, સ્થિતિ જળ, તૃણ
એ ચરકી સ્થિતિ, તૃણપત્ર ચરકી સ્થિતિ, પુષ્પ પત્ર ચરકી સ્થિતિ,
શુક્રપ ફળ એ ચરકી સ્થિતિ, ફળ મૈશ્વરે પૃથ્વીસે પેંદાભયે તીનકી
સ્થિતિ.

પ્રલય બીજકી ઉત્પત્તિ-તાસે પ્રલયકા અંકુર નીકળ્યા તાકી
સાત શાખા કુટી, કઠોરતા આલપાલ બાંધ્યા કોધજળસે સીંચ્યા
તથા ડાળ કુટી, સાત પૃથ્વી-પવન, અગ્નિ, લાત, દાંત, હાથ,
નાશ કરનેક નિમિત્ત અનેક દ્રવ્ય સોષ પક્ષવ ભય કુલ ઓર મૃત્યુ
ફળ હોતાહે.

અંતકરણમાં બ્રહ્મ અધ્યાસ જગત અધ્યાસ નાના વિ-
ષય અધ્યાસ એહી ચોરાશીકા બીજ તુમને અંતકરણમાં બોલા.
તુમકો ચોરાશી દેહ પ્રાપ્ત બધ સો તુમ અખત ભોગનેક કયા પ-
સ્તાતા હો.

સંસારબંધન, મદ, મોહકે વજ્ર વિષયકે વાણીકે વશ અસ્ત
હોકે વારંવાર દેહ ધરકે ભટકતા શીરતાહે. પુનઃ નિશંક, નિલેષ,
નિરાકાર, નિર્પક્ષ, સ્વતંત્ર હોકે કરતા નહિંહે, તાકે દુઃખ સુખ
બોક્તારહે, પુનઃ સકલ જગતમાં બ્રહ્મ અખંડ એકરસ અદૈત પુનઃ
“એકમાદિત્ય બ્રહ્મ” પુનઃ એક બ્રહ્મ દ્વીતીયા નાસ્તિ મનસે કલ્પન
કરીકે એક બ્રહ્મહે, સોહી બ્રહ્મ સર્વના આધાર ભુતહે. ગૃહસ્થી
શુંદસે પેંદા હોને લગે વિરક્ત ચેલ નાહસે પેંદા હોને લગે. દોષ
પ્રમદ રચના ચલાધ; પુનઃ બ્રહ્મ કહી દેહ સંબંધ હોતાહે ? વોતો
દેહાતીત હે. દેહ છોડકે કોઈ બ્રહ્મ હુઆ નહીં હે. તો દેહ સં-
યુક્ત હોકે દેહાતીતની બોલ્યા તો દેહકા અધ્યાસ અર્થાત હુઆ.

પુનઃ વાણી એસા બોલતી છે કે સંપૂર્ણ જગત બ્રહ્મ છે. પુનઃ જગત રૂપ રહા તો આવાગમનમાં પડ્યા. પુનઃ જ્ઞાનકાલિમાની ચિત્ત; ઉપાસનાકા અભિમાની બુદ્ધિ, શાસ્ત્રકા-અભિમાની મન; દેહકા અભિમાની અહંકાર છે. પુનઃ આશા તૃષ્ણા સખ ધટમેં વ્યાપીહે. આશા કહીએ સ્વર્ગોદિકને દેવર્ષદ્રાદિક બ્રહ્મ હોનેકી. તૃષ્ણા કહીએ જગતની ધન, દારા, પુત્ર, ધર, રિક્કિ, સિક્કિ, નિધિ મુકિતની આશા તૃષ્ણા સર્વે ધટમાં વ્યાપી છે.

તાકે દુઃખ સુખ પાવતે છે. જન્મ મરણ હોતાહે. પુનઃ જ્ઞાની પરમાત્મામાં કેસા મીલતા છે કે માટીકા વિકાર માટી છે. જલકા વિકાર ફેન બુંદબુંદા સો જગજ છે; હીમકા વિકાર હીમ છે. તંતુકા વિકાર તંતુ છે. અગ્નિકા વિકાર દીપક અગ્નિ છે. આત્માકા વિકાર જન્મતે છે સો આત્મા છે. દૈત્યભાવ કબું નહીં છે; જ્ઞાનાગ્નિમાં કર્મ સર્વ જલાઈ દીઆહે. સમદષ્ટિ હોઈ છે. પુનઃ જ્ઞાની બોલતા છે કે કોઈ જીવ સ્વર્ગમાં ગયા, કેઈ નરકમાં ગયા કોઈ ઔરાશીમાં ગયા, કેઈ દેવલોકમાં ગયા, એસી શ્રૈપુટી લાજ ચૈતન્યકે વિષે કરતાહે સો અજ્ઞાની છે. પુનઃ ચૈતન્યકા ખંડ હોતા છે. પુનઃ ચૈતન્ય તો અખંડ નીરંતર અંતર નહિ, એક રસ છે તો આવનાં જના મિથ્યા છે. જેસા સમુદ્ર લહેરી બુંદબુંદા તરંગ કયા સમુદ્રસેં ન્યારા રહેતાહે એ જળ નહિ છે ? એસા આત્માકે વિષે સ્વાભાવિક રહેતાહે. સ્વાભાવિક સખ હોતાહે. પુનઃ સત્ય આત્મા તો ઉત્પતિ, સ્થિતિ, લય તીનું મીથ્યા છે. અને આત્મા સત્ય છે તો બ્રહ્મ સ્વર્ગોદિક ભોગ મિથ્યા કલ્પના કયાંથી પ્રાપ્ત હોય, બ્રહ્મ સ્વર્ગોદિક કહી વસ્તુ નહીં છે, વસ્તુ નહીં તો પ્રાપ્તિ કયાંથી થાય.

(૫૨)

જેસા શશા શીંગકા ધનુષ, વંળ પુત્રકે મીલાપ, ગાંધિર્વ નગરકા મ-
હેલ, ક્યાં મીલે દેખો.

પુનઃ સર્વ સાક્ષી તુર્યા અવસ્થાકે અધ્યાસસે ચોલા છોડે સો
ઉત્તમ મનુષ યોનીકું જતાહે. શશુમિ અવસ્થામાં ચોલા છોડે તો
કુર્મકીટ યોનીમાં જતા હે. સ્વપ્ન અવસ્થામાં દેહ છોડે તો પક્ષી.
યોનીકું પ્રાપ્ત હોતાહે. જગૃત અવસ્થા વિષે ચોલા છોડે તો પશુ.
યોનીકું પ્રાપ્ત હોતાહે. પુનઃ શુન્યમાંથી પ્રગટ સર્વ કછુ હોતા હે.
તાતે સર્વ અધિષ્ઠાન શુન્ય હે. નેતી નેતી કરંકે શ્રુતિભી રહો ગર્ધ
હે. પુનઃ શ્રવણ, મનન, નિદિધ્યાસન કરંકે રહ્યા સોભી શુનહે.
સાક્ષાતકાર કરંકે રહા તોભી શુનહે. યોગ ધારણ કરંકે રહા તોભી
શુન હે, નિત્યાનિત્ય કરંકે રહા સો ભી શુનહે, બોલતે રહા સો
ભી શુન હે, શુનમાં આવે, શુનમાં જાવે સમાધ સો ભી શુન હે.
પુનઃ શુનકે જાણુને વાલા કાંધ શુન નહીં હે. શુનકે પરખકે ન્યારા
નહી હોય તખલગ આવાગમન નહી છુટે. શુન કાંધ વસ્તુતા નહિં
હે. ખાલી આકાશ પોલાણ ઉસકું શુન કહેતા હે. પુનઃ સકલ
ગુણ વેદ શાસ્ત્ર પુરાણ, વ્યાકરણ, યૌદ્ધ વિદ્યા ચોસઠે કળા સો
તેરેસે પેંદા લખ હે. વિચાર કરંકે દેખો. દેવકી પક્ષ લેવે સો સુર
પશુ હે. વેદકા પક્ષ લેવે સો વેદ પશુ હે. પુરાણકા પક્ષ લેવે સો
પુરાણ પશુ હે. શાસ્ત્રકા પક્ષ લેવે સો શાસ્ત્ર પશુ હે. વ્યાકર-
ણકા પક્ષ લેવે સો વ્યાકરણ પશુ હે.

બડે બડે પુરુષકા પક્ષ લેવે સો નર પશુ હે. સ્ત્રીસો લીન
લંપટ રહે સો સ્ત્રી પશુ હે. સદવિચાર ઉસકો બતાવો તો ક્યા
શુક્રે, ક્યા ગ્રહણ કરે, જેસે ખરંકે આગળ ખાંડ, જેસે બહેરા આ-
ગળ બોલવું જેસે અંધકું આરસી, તેસા હે.

આ અલ્પ કરેગા તાતે નિર્પક્ષ હોકે મુક્ત હોનેકી શ્રદ્ધા બાંધી
હોય તાકો જરૂર વિચાર કરે પક્ષાપક્ષ, વાદવિવાદ, નિંદા સ્તુતી,
માન અપમાન, સુખ દુઃખ, આશા તૃષ્ણા, રાગદ્વેષ, કામક્રોધદિ-
કપંચ, સર્વથી નિર્મોહ હોકે રહે. બિચાર કરના કે કપટકી ભક્તિ
કરતા હે ઉનકે ભગવાન પ્રસન્ન નહિ હોતા હે. પુનઃ મનકો જેણે
સાધ્યા હે તીનકે અષ્ટસિદ્ધિ, નવનિધી સર્વ સાધ્યા હે. મનકો સા-
ધ્યા હેતો, વેદ, શાસ્ત્ર, પુરાણ, વ્યાકરણ, સર્વને સાધ લીધા હે.

હુહા.

ખટ શાસ્ત્ર ખટ દર્શન, ખટ ચક્ર વિધી પેખ;
ખટ ઉર્મીકે દષ્ટા થઈ, ખર વિકાર રહિત દેખ.

વાણીકા અંગ તીન હે, ખાણીકે અંગ તીન હે. એ ખટેમાં
આશક્તિ કરી જ્યું જળ સેવે મીન વાણીકે અંગ એક માયા મુખ
કરેકે ઉપદેશ કીયા હે દુસરા જીવ મુખસે સ્તુતિ દીનતા કરી તી-
સરા મુખ કરેકે કર્તા બન્યા અહંબ્રહ્માસ્મિ. ખાણીકા અંગ તીન હે
એક પુરૂષ, દુસરી સ્ત્રી, તીસરા નપુંસક. એ ત્રણ અંગ ઇછા
માયા કે ખાણી વાણીકી જળમાં આશક્ત હોકે દુખી હોઇ રહેલે.
સ્વાત્વિક ખાણી ભગવત ઉપાસક હે, રાજસિક ખાણી કર્મ ઉ-
પાસક હે. તામસિક ખાણી યોગ ઉપાસક હે જગત સ્વત્ત સુસુપ્તી
તીનુ અવસ્થા અજ્ઞાન જનીતહે. પુનઃ ચોથી તુર્યા એ તીનુ અવ-
સ્થાને જાણવાવાળી છે.

તુર્યા જ્ઞાન સ્વરૂપ તાકો અનુભવ લોકે નિર્વિકલ્પ બ્રહ્મ હોતાહે.
ભાવ અભાવ છોડ દેના; પાપ, પુણ્ય, નિર્ગુણ, શીરગુણ, સ્વર્ગ,

(૫૪)

નરક, નિવૃત્તિ, પ્રવૃત્તિ, સુખ, દુઃખ, હરખ, શોક સરવેશે નીમે-
હ હોતાહે.

શ્લોક:

ત્રણે દેહ ત્રણ માત્રા ત્રણ અવસ્થા સ્ય

ત્રણ લોક ત્રણ ઉપાસના સર્વે ત્રિપુટી મુચ્યતે બ્રહ્મ: ॥

પુનઃ જગતવાસના આલોક પરલોક વાસના, રિધિ નિધિ
સિદ્ધિકી વાસના, બ્રહ્મ વાસના, કૈવલ્ય મુક્તિજ્ઞાન વાસના, સ્ત્રી
પુત્ર, ધન, ધાન્ય, કુટુંબ, પરવારવાસના, વિષયવાસના, શાસ્ત્ર-
વાસના, અનુષ્ઠાનવાસના, દેહવાસના, ભક્તિ, કર્મ, ઉપાસના,
જ્ઞાન, વિજ્ઞાનવાસના, તત્ત્વમસિવાસના, સર્વે વાસના મુચ્યતે બ્રહ્મ:

દ્વૈતવાદિ બોલતા હે કે જીવ બ્રહ્મ હોતા નહીંહે. જીવ કોટી
પુનઃ બ્રહ્મકોટી ન્યારી હે. જીવતો કર્મકે આધિન પ્રકૃતિવશ પ્ર-
કૃતિ સો ઉત્પન્ન હોતાહે પુનઃ પ્રકૃતિમાં લય હોતા હે.

બ્રહ્મકી ઉત્પત્તિ, પ્રલય હોતા નહીંહે. પુનઃ ભક્તિ કરી બ્રહ્મ
પ્રસન્ન થયા સો સ્પર્શ લયા તો લોહરૂપી જીવ થા સો કંચનરૂપી
ધૈર્ય હોતાહે.

પંચમુખી સર્પ કહીએ અભિમાન, પંચમુખી સર્પ કહીએ
કામ, તેનાં પંચ બાણ તે પંચમુખ પંચમુખી સર્પ કહીએ તે
ઓહંકાર પંચામતન, પંચમુખી સર્પ કહીએ અભિમાન તે સર્પકા
બેડા બાંધ્યા હૈ. પુનઃ પંચે અભિમાન ઉપર સરવે જીવાત્મા ચઢ્યા
હૈ. ભવસંગરકું પાર ઉતારનેકું ચઢ્યા હૈ. પુનઃ વિચાર કરીએ
સર્પકું છોડવા ચાહતા હે તખ્ત લય હોતા હૈ. કે બુદ્ધ ભયગે

૧)ડેમા જળ—પુનઃ પદ્મી સર્પકુ રખે તો હંસ કરતા હૈ. પુનઃ જળ કામકે વશ હોતા હૈ તળ કથ પ્રકારકી વિભૂતિ નાશ કર દેતા હૈ. નીચે મુજબ—

સત્ય, લજ્જા, બુદ્ધિ, યશ, કિર્તિ, જાન, આયુષ, એસા કામ કાળ અભિમાન અહંકાર કાયામાં રહેતા હૈ પુનઃ સંસારપી સ-મુદ્રમાં પાંચ પ્રકારકી અગ્નિ લગી હૈ. સો સુનો, પ્રથમ જઠરાગ્નિ, બીજી યોગાગ્નિ, ત્રીજી મંદાગ્નિ, ૪ જ્ઞાનાગ્નિ, ૫ બ્રહ્માગ્નિ એ પાંચ પ્રકારની અગ્નિમાં સરવે બળી મરતા હૈ. સારા જગત અનુમાન કલ્પનામાં બુડે હૈ. વિચાર કરતા નહિ હૈ કલ્પના સોધ કાલ હૈ નાશ કરતા હૈ.

પુનઃ જગત ઉત્પન્ન, વર્ણન, આલ બ્રહ્મ; બ્રહ્મસેં પુરૂષ. પુ-રૂષસેં પ્રકૃતિ, પ્રકૃતિસેં મહતત્વ, મહતત્વસેં બ્રહ્મકાર, બ્રહ્મકારસેં ત્રણે દેવ, ત્રણે ગુણસેં સંસાર. પુનઃ સત્વ ગુણસેં દેવતા, પુનઃ રજોગુણસેં દશે ઈંદ્રિયો, પુનઃ તમોગુણસેં પંચતત્વ તન્માત્ર વિષય પંચક સો તમોગુણમાં લયકીયા, તમોગુણ ઈંદ્રિયોમાં લય હુઆ હૈ. ઈંદ્રિયો રજોગુણમાં લય ભષ, રજોગુણ દેવતાઓમાં લય લયા હૈ. દેવતાઓ સત્વગુણમાં લય લયા હૈ. પુનઃ સત્વગુણ જગત સહિત બ્રહ્મકારમાં લય કીયા હૈ. બ્રહ્મકાર મહાતત્વમાં લય લયા હૈ. મ-હાતત્વકો પ્રકૃતિ ખાઇ ગઇ હૈ. પુનઃ પ્રકૃતિ પુરૂષમાં સમાઇ ગઇ હૈ. પુનઃ પુરૂષ બ્રહ્મમાં લયભાવકું પ્રાપ્ત હોતા હૈ. પુનઃ બ્રહ્મ સો જગત; જગત સો બ્રહ્મ હોતાહૈ. પુનઃ મન, ચિત્ત, બુદ્ધિ, થકી ત્યારે કહ્યું કે આનંદ, આનંદ, સ્વઆનંદ, પુનઃ અહંવૃત્તિ રહિત, અહંકાર રહિત, મન પવન રહિત, તૂર્ચા અતીત બ્રહ્મ સ્વરૂપહૈ. સર્વ રહિત

(૫૬)

સો બ્રહ્મ “અહંબ્રહ્માસ્મિ ” હું બ્રહ્મ છું “તત્ત્વમસિ” તું બ્રહ્મ છું.
 एकोऽहं शिवोबहु शामा, बहु शामा एकोऽहं शिवोऽहंब्रह्मः ॥

કવિત

વિદ્યાકે અભ્યાસસેં અવિદ્યાકું હરે,
 અવિદ્યાકે અભ્યાસસેં વિદ્યાકું હરતહે;
 સ્થુળ દેહી મેરી કહી વિષયમાં લપટાઈ ગયો,
 સિંહરૂપ આપનું છૂટી અળ રૂપે ફરતહે.
 વામ દક્ષિણ દોનું મારગ છોડકે મુનીવ્રત ભયોહે,
 જેસે ગુંગેને ગોળખાયા પુનીપૂછેતો સ્વાદ કયા કહ્યો હે.

પુનઃ જેસેકા તેસા અપાર આનંદ, અવિચળ, અસંખ્ય, અ-
 લખ, અભેદ, અનિર્વચનીય, અવિચળ, અગોપ, અખિન્ન, આઘ,
 અદ્વૈત્ય, અવ્યવ્ય રહિત, અવિનાશી, અનુપ, આત્મારૂપ બ્રહ્મ ભ-
 ગવાન છે. ત્યાં વેદ નહિં, વાણી નહી, ઉપવેદ વાણી નહીં, હું
 પુરાણ નહીં, સ્મૃતિ નહીં, વ્યાકરણ નહી, શાસ્ત્ર નહીં, દેવ દાનવ
 મુનિ નહીં, હું આશ્રમ, વર્ણ નહીં હું, ચૌદલોક હું નહિ, પાંચ
 તત્ત્વ પચીસ પ્રકૃતિ નહીં, ટ્રેગુણ હું નહીં, અંતઃકરણ અવસ્થા નાંદ
 નહિં મુદ્રામૈત્ર નહીં ખટ ઉર્મી સમ ભુમિકા હું નહીં, સ્થુળ સૂક્ષ્મ
 કારણ નહીં, કામ ક્રોધ, લોભ, મદ, મોહ, અહંકાર નહીં. આ-
 શા, તૃષ્ણા રાગ દ્વેષ હું નહીં, દયા ક્ષમા ધીરજ હું નહી, પાપ,
 પુણ્ય નહિં, સ્વર્ગ નર્ક, શીરગુણ, નિર્ગુણ નહી. ભેદ અભેદ હું
 નહી. જીવ શીવ બ્રહ્મ નહીં. દ્વૈત્ય અદ્વૈત્ય હું નહીં દૃષ્ટા, દૃષ્ટ નહીં;
 ખ્યાતા, ખ્યાનુધેય નહી. જ્ઞાતા, જ્ઞાનજ્ઞે હું નહીં. ત્રિપુટી હું નહીં.
 તૂર્થા શુન્ય નહીં, યોગસમાધિ હું નહિં. જપ, તપ, તીરથ,

(૫૭)

નહીં. દાન, માન, હું નહીં. યજ્ઞ મૂર્તિ નહીં. હુંતો સર્વનો દષ્ટા સાક્ષી સર્વોત્તમ છું. નિર્પક્ષછું. નિર્વાણુ છું. અને સર્વ વિભુતિ ક્ષણભંગુર નાશવાન છે. મેંતો નિત્ય હું. અને એ અનિત્ય છે. અથવા હું વૈરાટ સ્વરૂપ છું. આ દેહમાં પગ પાતાળ છે. પેટ મૃત્યુ-લોક છે. પુનઃ શીશ એકવીશ બ્રહ્માંડ છે.

આ દેહમાં ઓગણપચાસ વાયુ છે. ઓતેર કાઠા છે. ઓતેરહ જ્વર નાડી છે, અઢારહાર રોમાવળી છે, ત્રણસેં ત્રીકુટી છે. ત્રણસેં અંકનાળ છે. ત્રણસેં ત્રણેણી છે. સોળસેં શુન્ય છે. એકવીશસેં ગગન છે. આઘ, અંત અને મધ્ય સર્વ હું છે. સર્વકે દષ્ટા, સર્વકે સાક્ષી નિર્વાણુ છે. નિર્લેપ, અખંડ, અવિનાશી નિર્ગુણુ બ્રહ્મ હું છે.

કંવીત

આહ ન પાચે તપ અથાહ કહ્યા પુની,
ગમ નહીં પાચે તપ અગમ ખતાયોહે.
એદ નહીં પાચે ત્યારે અભેદ કહ્યા પુની,
લક્ષ નહિ આચે ત્યારે અલક્ષ લહ્યાહે.
લખ્યામાં નહિં દેખા પુની અલખ કહ્યાહોહે,
વાણીમાં નહિં દેખા પુની નિર્વાણી લહ્યાહે.
વચનમાં નહિં આચે તપ અનિર્વચનીય કહ્યા પુની,
ઓત્યામાં ન આવે ત્યારે અખોલ લખ્યાહે.
વેદ એદ પાચો નહિં નિગમ કહ્યા પુની,
ખાર નહિં પાચો ત્યારે અખાર ખતાયોહે.
શુણુમાં નહિં દેખા ત્યારે નિર્ગુણુ કહ્યા પુની,
શુણાતીત લક્ષ લહ્યાહોહે.

(૫૬)

પ્રશ્નમાં ન દેખ્યા ત્યારે અપરા કહ્યા પુની,
 તુર્માં નહિં દેખ્યા ત્યારે તુર્માંતીત કહ્યા હે.
 દષ્ટિમાં નહિં આયે ત્યારે દષ્ટા કહ્યા પુની,
 ગોચર નહિં પાયે ત્યારે અગોચર ખતાયોહે.
 તત્વમાં ન દેખ્યા ત્યારે તત્વાતીત કહ્યા પુની,
 પ્રકૃતિમાં નહિં પાયે ત્યારે પુરૂષ લહ્યાહે.
 દેહમાં નહિ પાયો ત્યારે દેહાતીત કહ્યા પુની,
 માયામાં નહિ દેખ્યા ત્યારે માયાતીત કહ્યાહે.
 કાશીરામ કહે કીરતારનો ખેલ ન્યારો પુની,
 સદગુરૂ મીલે સર્વ રહસ્ય ખતાયોહે.

કવિત.

મોહમાં નહિં પાયો ત્યારે નિર્મોહી કહ્યા પુની,
 ક્રોધમાં ન દેખ્યા ત્યારે અક્રોધી કહ્યાહે.
 લોભમાં નહિં પાયો ત્યારે નિર્લોભી કહ્યા પુની,
 કામમાં નહિં દેખ્યા ત્યારે અકામી લહ્યાહે.
 માનમાં નહિં પાયો ત્યારે અમાની લહ્યા પુની,
 મદમાં નહિં દેખ્યા ત્યારે મદાતીત કહ્યાહે.
 કાશીરામ કહે કર્તાનો ખેલ ન્યારોહે પુની,
 સદગુરૂ મીલે સર્વ રહસ્ય ખતાયાહે.

પુનઃ બ્રહ્મ તો નિરાવયવીહે તો ભોગ કાણુ ભોકતા હે ?

પુનઃ રૂપ રેખા નહિં તો રચના કેશે કરેગા ?

ભલા સતચિત્ આનંદને નિશ્ચય કર્તા કાણુ હે ?

(૫૯)

પુનઃ અહાર કિતર એક બ્રહ્મ છે, ચરાચર માંહે ઘટ જળ ન્યાય તો ઘડા જળમાં અને જળ ઘડામાં. પુનઃ તો ઉત્પત્તિ પ્રલય કીશકા હોમા ? ઉત્પત્તિ પ્રલય દોતુ નહિ હે એક અદ્વૈત્યમાંના ઉત્પત્તિ, ના પ્રલય છે. પુનઃ સ્મૃતિ, વિન્નતી, સ્વગત બેદ રહિત. પુનઃ તો કાણુ બ્રહ્મકો ધ્યાના ? જયું ઘડા પાણીમાં અને પાણી ઘડામાં. પુનઃ સ્મૃતિ કહીએ ઘડામાં, અહારકા પાણી વિન્નતીય કહીએ. સ્વગત બેદ કહીએ મીલાપ. ત્રીપુટી પાણી નિશ્ચય થયા. પુનઃ ઘટ તો નારિત, પાણી તો એક છે તો ધ્યાતા ધ્યાન ધેય ક્યાં છે ? ક્યાં છે બ્રહ્મ ? પુનઃ ઇગિલા, પીંગલા એક કીયા સોભી તું છે. સુક્ષ્મ-જ્ઞામાં લય હો કે બ્રહ્મમાં ગયા તો ભી તું છે. પુનઃ પરમાત્મા છે સો ભી તું છે. કલ્પના કરતા છે સો ભી તું છે. સુક્ષ્મજ્ઞામાં આનંદ પ્રાપ્ત લયા છે સો ભી તું છે. પુનઃ ક્યાં બ્રહ્મ છે ? ક્યાં જગત છે ? સંપૂર્ણ મિથ્યા તમાશા દેખા છે, સમસ્ત કલ્પના છે. આત્મા સત્ય છે. બ્રહ્મ ક્યાં છે ? કેસા છે ? પૂછો કે શ્રીર દાંતની પોર દેતે છે ? પુનઃ વરતુ નહિ તારો ક્યા કેના. ગુંગેકા સ્વભાવત, ગુંગેકું સાકર સ્વાદ ક્યા છે. પુનઃ આનંદ જ્યોતિ ક્યાં છે. એતો દેહકા પુનઃ તત્વકા ભાસ આનંદ છે, તત્વ છુટે સો કછુ નહિ સો અનુમાન છે.

ઉપદેશ.

ત્રેષ્ટદેશ સર્વ અધિષ્ઠાન દેશ.

રાગ ધોળ.

ચરણ કમળ વિષ્ણુદેવ, મૂળ દ્વારે યમનો મેવ;
તેનીપર પાંખડી ચાર, તેમાં ગણપતિ દેવ આકાર.
લીંગ ઇંદ્રિએ બ્રહ્મા જેહ, કરે ઉત્પતિ પ્રજા તેહ;
નાલીકમળમાં વાસુદેવ નામ, દશ પાંખડીએ એમનો ઠામ.

(૬૦)

હૃદયકમળમાં શીવરામ, ત્વચા મારત કંઠે જીવ;
તાકે મહિ અને રસના વરણ, કાપો ચંદ્ર અને જમણો તરણ-
કર ઇંદ્ર મુખે અગ્નિ, બ્રહ્મ ગદામાં રહેછે ભગની;
કાને દિગપાળ કહેવાય, મળે ગુરુતો સર્વે લહેવાય.
સહસ્ર દળમાં ઝળકે જોત, ત્રિકુટીમાં નીરંજન ઉઘોત,
અક્ષર નહિં ત્યાં આપે રામ, તે ચીનેતો થાયે કામ;
કાશીરામ જપો એ જાપ, થાય ચોરાશીનો ફેરા માફ.

શ્લોક:

જલે વિષ્ણુ સ્થલે વિષ્ણુ વિષ્ણુ મૂસ્તક પર્વતા ।

જ્વાલ માલા કુલે વિષ્ણુ વિષ્ણુમય જગતઃ ॥

ધામ ક્ષેત્ર-ૐ સુખંસંપ્રદા દશો દ્વારા ધીરજ ધર્મ ક્ષમા
ક્ષેત્ર ત્રીકુટી તીર્થ સુક્ષ્મણા સુખવિલાસ કાયા ધર્મશાલા
અગમ ઇષ્ટ અસ્વંદ મંત્ર યોગ જીત રુષિ મન દેવતા અકલ
આચાર્ય અચ્યુત ગોત્ર નિજ તત તિલક આવરણ વરણ સ-
મજ શાખા પ્રીત પ્રક્રમા ગુરુ શબ્દ પાઠ ગગન મઠ નિર્ભે
મુક્ત નિજ મન વિષ્ણુ. આનંદિત પુરુષ રામ દિગંબર વિશ્રામ
મઠ મુનિવર કાશી વિશ્રામ ॥

(૬૧)

॥ ૐ ॥

ગુરુ મહીમા.

હરીગુરુ સંત એક જાણીકરો સેવા,
ગુરુથી તો અધીક નહી કાષ્ટ દેવા;
ગુરુ કામધેનું કલ્પતરુ સાર,
ગુરુતો ખારસના પારસ અપાર.
ધ્યાનમાં ધ્યાન ગુરુની મુરતીનું જેહ,
ગુરુના પદથી નીષ્પાપ થાવે દેહ;
સર્વે મંત્રનો મંત્ર ગુરુનું વચન,
ગુરુ ક્રીપાથી થાય પાપ પતન.
ગુરુથી મોટા નહીં સુર શેષ મહેશ જેહ,
ગુરુથી મોટા નહીં બ્રહ્મા વિષ્ણુ તેહ;
ગુરુ ગંગા ગુરુ ગોદાવરી જેહ,
ગુરુ કાશી ગુરુ કેદાર છે તેહ.
સર્વ તીર્થમાં ઉત્તમ તીર્થ ગુરુ શેવ,
સર્વ દેવનાદેવ અધીક ગુરુ દેવ;
ગુરુનું તો વચન જાણોરે વેદ,
ગુરુનું જ્ઞાન તે તો બાગવતનો બેદ.
ગુરુનું તો વચન મીતાશાસ્ત્ર છે જેહ,
ગુરુનો તો પ્રેમપુરાણુ વ્યાકરણુ તેહ;
ગુરુનો પ્રસાદ લીધો જેણે પ્રીતે,
તેણે તો યજ્ઞ કર્યા લક્ષ નીત્યે.
સુરદરસ્ય આ દરસ્યથી અમી હોત ઉચોત,
તેમ ગુરુ પ્રસાદથી અનુભવ નીર્મળ હોત;

(૩૨)

જેમ ચંદ્ર હીલહી ધંદ્ર મણી અમી દ્રવત તતકાળ,
 ગુર મુખ નીરખત હોત અનુભવ વીજાળ.
 ગુરને પ્રકમા કરી લાગે પાય,
 તેને સૌ સાધન શેજમાં યાય;
 ગુરપદ પુંજતાં ચૈદ દેવ પુજાય,
 શીવ વીરંચી શારદા ગુરના જશ ગાય.
 ગુરનું પ્રેમ કરી ચરણોદક પીધું,
 તેણે ત્રણલોકનું તીર્થ કીધું;
 ગુર ચરણે કાટીકાશી કાટી ગંગ જેહ,
 ગુરનો સગદ વૈમાંન જણોરે તેહ.
 ગુર વીના નુખરા પ્રાણી જેહ,
 જીવતાં છતાં પશુ ગણુબોરે તેહ;
 શસ્ત્રપાપી મીલે જુએ સારા,
 એક નુગરાનું પાપ અપારા.
 ગુરજ્ઞાન વીના સુખજી પાછ પડ્યા તેહ,
 ગુર વીના નારદ કથા સાંભળી જાવે જેહ
 બેઠા તેટલી જમીન ખોદાવે તેહ,
 ગુર વીના નુખરા ખાપીરે જેહ.
 ગુર વીના અધોજતી ખમે તેહ,
 ગુર વીના ધ્રુવક જેવા ગમાર જેહ;
 ગુર વીના સાપ જેવા પ્રાંજુરે છે તેહ,
 ગુર વીના મીથ્યા જપતપ તીર્થ જાણુ.
 ગુર વીના મીથ્યા છે તેનીરિ વાણુ,
 ત્યાગી દે ગુરમંત્ર છે જેહ;

સીવ હોય તો નરકે જાણે તેહ,
 દશ અવતાર ધરી સ્થાપી ગુર મરજાદ જેહ.
 તે મુદમતી જાણે નહી ઢાર જેવા છે તેહ,
 ગુર નીંદાકો પાપ અપારા;
 કેસે કહું મેં વારવાસ,
 જેવા તેવા કહેતામાં તેહ.
 નારદ લક્ષ્મ્યોત્તમી કર્યા છે જેહ,
 ગુર મરજાદ નવ રાખે જેહ;
 રૌરવ નરકમાં જાણે તેહ,
 ગુર નીંદા કરે તે પાપીરે મુંહ.
 ગુર નીંદા કરે તેને જાણવો છુક,
 ગુરની મરજાદ નવ રાખે જે પ્રાણી;
 તેણે તો આવેલો અવસર કર્યો ધુળધાણી,
 ગુરની સન્યાયે જે પગ ધારે.
 તેને ત્રણલોકમાં કાણુ ઉગારે,
 ગુરની સન્યાયે જે પગ ધરે;
 તે તો દુખી થઈ અંતે જીવો મરે,
 ગુરની સન્યાયે જે પગ મુકે.
 તેને જમના ફુલ નહી ચુકે,
 ગુરની સન્યાયે જીવો પગ આડે;
 તે તો નકી નરકમારે પડે,
 ગુરને આપ જરોજર જાણે જેહ.
 કાઈ કાળે પાવન નવ આવેરે તેહ,
 ગુરનું વચન માન નહી અશ્રમ;

(૬૪)

ભવસાગર શુકન તે અબીમાન,
ગુરની તો સાંમુ બોલેરે જેહ.
મગટ રાક્ષસ જાણુવો તેહ,
ગુરને ગાળ દેવે જેહ;
તેના મુખમાં વીણા બરે યમદુત તેહ,
ગુરન ગાળ કાઢે જે પ્રાણી.
તેણે મુનપા જન્મ કર્યો ધુળધાણી,
ગુરની સામુ ગુમાન જે કરવું;
તે તો વીના હથીયારથી જાણો મરવું,
સતગુર વીના સંશય નહી જાય.
સતગુર વીના ફેરા સર્વે ખાય,
સતગુર જ્ઞાન ધ્યાન બરપુરા;
સતગુર સર્વમાં રમે હાલ હજુરા,
સતગુર જપ તપ તીર્થ ને સેવા,
સતગુર વીના અધીક નહી કાઢ દેવા.
સતગુર કૃપાથી મળે સર્વે મેવા;
જીવો સતગુર સર્વમાં અકળ અભેવા,
સતગુર અખંડ અજ અવીનાશી;
જે સેવે તેની મટે કાળકી ફાંશી,
સતગુર સાકાર નીરાકાર રૂપ;
સતગુર સ્વસ્વરૂપ અરૂપ;
સતગુર નીર્ગુણ સીરગુણ નામી અનામી.
સતગુર સર્વકા અંતરજામી,
સતગુર અલોકોક અચળ અપાર;

(૬૫)

સતગુર વીનાં નહી કાઢ પાવે પાર,
 સતગુર નોંધારાના આધાર જોહ.
 સતગુર સેવા કરી હુંપણું મેલો તેહ,
 સતગુર કૃપાર્મા રામ કે વાસા;
 બીજી છોડી દો અવર તમે આશા,
 સતગુર સેવામાં ચુક પડાવે.
 તેને હરી ચક્રની ધારે ચઢાવે,
 સતગુરનું તો ધ્યાન જો ચુકાવે;
 તે તો અધોગતીએરે જાવે,
 સતગુર સર્વના સ્વામી એક.
 એવી રાખો દક્ષથી તમે ટેક,
 નથી મારે મન અવર આસ;
 રાખો તમે ચરણ કમળનીરે પાસ,
 નવ ઇચ્છું વૈકુંઠ ગૌ લોક વાસ.
 નવ ઇચ્છું ઇંદ્રાસનને કૈલાસ,
 રાખો નીજ ચરણ કમળનીરે પાસ;
 છોડાવોને અવર બીજી સૌ આસ,
 વરતાવોને એક અચળ તમારી આંણ.
 ઉઘાડો રામ રતનનીરે ખાંણ,
 અધર તપ્ત કરો આસન તમારું;
 તેણે કરી કારજ થાય હમારું,
 સહસ્ર મુખે વરણુવે શેષનેક.
 શું ગુણ ગાવું મારી જીભ્યા છે એક,
 પતીત પાવન અધમ આધારણુ રાખી;

(૬૬)

વારંવાર અરજ કરું બહુનામી,
સંવત ઓગણી ત્રેસઠનીરે સાલ.
બાદરવા વઢી આઠમ ને રવીવાર,
ગુર મહીમા અપાર ગાવે જોહ;
તેતો ખચીત પરપદ પાવેરે તેહ,
ગાય શીખેને સાંભળે જોહ.
તેની નીખાપ થાવેરે દેહ,
રવી ગુર લાણે કૃપારે કીધી;
અરજ ઉરમાં લીધી,
કાશીરામ અદ્ય મતી છે મારી,
વીનતી લેજો અંતરમાં તમે ધારી.

ૐ

પદ ૧ શાગ ધોળ.

પાગર નર સતગુર નામ સંભાળ, મરણ આબું હું કહું;
કહે આવે છે કાળ રખાળ, મરણ આબું હું કહું. ટેક. ૧
સમજ્યા વીના સાધન કરેરે, મલીન મેલ નવ જાય;
જાતું સતગુરના ચર્ણુમારે, જ્ઞાન ગોળી ધરી તુંને પાય. મ. ૨
કાટી કરે જોદાનનેરે, જપતપ હીમાળે જાય;
પાંમે ફળ સુરલોકમારે, માથેથી જમનો લય નહી જાય. મ. ૩
કાશીએ જઈ કરવત મેલાવે, વળી ગાળે હીમાળે દેહ;
સદગુર શબ્દ વીના નહી તરેરે, માથે જન્મ મરણ દુખતેહ. મ. ૪
આત્મ સાધન કાંઈ ના કીધું આજસુરે, વિષયમારે વીંટાય;
હરીજન સાથે હેત કરતાં ના આવડુરે, મુખ તારો કાણુ કરે
વીંચાસ. મ. ૫

(૬૭)

આજ અમુલખ માણસનું તન આવીયુંરે, લજવા રવી ગુર લાંબુ;
સદગુર રાધેદાસને મળતારે, બતાવ્યું અનલેતણુરે નીસાન. મ. ૬

ધોળ ૨ જી.

સાચા સદગુર મળીયારે, તનમાં જોયું તપાશી.
સુરતા લાગી મારી સુનમારે, થયું અખંડ અજવાળું. ૧
ગુરુએ જ્ઞાન આપ્યુંરે, ગર્ભવાસને ફેરો મટાડ્યો;
એવું અચળ ચીત માંડ કરીયુંરે, રામ રામ હું નીલ સંભાળું. ૨
મેં જગત જોયું જીહુરે, કાચા જીવો જીડી બની;
કીટ નીરંજન રે, રાજ રૂક રહેવાના નહી. ૩
પદમા આસન વાળીરે, ગુર મુરતી અંતરમાં ધારી;
અજંપા જપ જપજોરે, કહુંછું હું પોકારી. ૪
કાશીરામ કહે છેરે, નકી માનજો માંડ;
સતગુર રાધેદાસ મળીયારે, કબુદ્દીનું તોડાવ્યું તારું. ૫

પદ. ૩. રાગ ધોળ.

સેવા કરજો સાધુજનની, આપે પદારથ ચારજોને;
સદગુર સેવા જે જન કરશે, પામે ફળ અનંતજોને. ૧
સદગુર કૃપામાં રામકા વાસા, કથે ક્રોડી અંધજોને;
સકળ તીર્થતો સંતને ચરણે, ક્રોડીગંગાને કાશીજોને. ૨
સદગુરની ચર્ચરજ લેતાં, અધઓધ દુર પળાયજોને;
સદગુર વીના નુગરો પ્રાંણી, નરકે જાય જોને. ૩
સુગરાતો સંસાર સર્વ છે, નુગરા નીર્દય કહેવાયજોને;
કાશીશમ સદગુર પ્રતાપે, અક્ષય અમર પદ પાયજોને. ૪

(૬૮)

પદ. ૪. રાગ ધૌળ.

સંસારમાં આવી શો લાલ લીધો, ગાયા નહી ગોવિંદજીને;
 સંસાર સમુદ્ર અથાગ જળભરીયો, મરજવા મોતી લાવેજીને. ૧
 ધન દોલતતો સાચી જાણી, આત્મ ધન તું ભુલ્યો જીને;
 ત્રવેણી ટંકશાળ પડે છે, અધર આસન પર ભુલ્યોજીને. ૨
 અરધ ઉરધ વીચે આસન કરવું, મનની ચંચળતા ભુલ્યો જીને;
 એક ઉરધ વીચે આસન કરવું, મનની ચંચળતા વધારે છે, ૩
 કાશીરામ કહે સદગુરૂ વીના, મનખો અવરથા ખોયોજીને; ૪

પદ. ૫. રાગ ધૌળ.

કાયાની હોડી કારમી આતો, ચક્ષુની દલ દરીયામાંયજીને;
 સંત ખેવટીયા સાચા મલીયા, ઉતારે લવપારજીને;
 પાંચ પચીસ પાટીયાં જડાવ્યાં, પ્રેમ પાટલો રૂઢે નખાવ્યોજીને;
 સ્વાસ તણોતો સ્થંભ રોપાવ્યો, સાંનનો સઢ ચઢાવ્યોજીને. ૨
 સુરત નુરત દોનું દોર ખેંચાયા, મન મલાડી કરે અટકાવજીને;
 સત ખોલનાં સોઆન ફેરવ્યાં, જ્ઞાન અજ્ઞાન આલસાં ચાલેજીને. ૩
 સંસાર સમુદ્ર અથાગ જળ ભર્યો, તૃણા તુરંગ લોલ લહેરો ચાલેજીને;
 શુભ અશુભ દોનું કીનારા, બ્રાહ્મીના ભમરા પડતાજીને. ૪
 આત્મ શેઠે માલ ભરાવ્યો, માલ અખુટ કહેવાયજીને;
 રામ નામ નાણું પાસે લીધું, પુંજીનો નહિ પારજીને. ૫
 સદગુરૂ પ્રતાપે કાશીરામ ગાવે, સુનમાંનાદ સમાવેજીને. ૬

પદ. ૬. રાગ ધૌળ.

પાંમર નર જીને ભગવાન, અવસર આવો નહી મળે;
 સદગુરૂ મળે સમર્થ સુજાણુ, અમર લોકમાં ભળે. ટેક. ૧

(૬૯)

સતલોક આળ્યો આ જીવરે, જે ત્રીગુણમાં સમાય;
અવીઘા અજ્ઞાનમાં ગુંચાઈ ગયોરે, વારંવાર ફેરો તેતો ખાય.

અવસર. ૨

એકંતી હજાર છસેં અજંપા ફેરે, વળી સ્વાસામાં સમરણ થાય;
મનના ગુરૂ કર્યા વીનારે, વૃથા અથડાઈ અંતે મરી જાય. અવ. ૩
સકામથી સુર પદ પાવેરે, વળી પુન્યનું ફળ સુખ ગણાય;
પણ નીષ્કામ વીના તરે નહીરે માથેથી જન્મ મરણ નહી જાય.

અવસર. ૪

પરાથી પરવરીરે નાભી કીધો મુકામ;
મધ્યમાં ઘાટ ઘડાય છેરે, પછી વૈખરી વેરે તેમાં સૌવહી જાય.

અવસર. ૫

કાશીરામ કહે સદગુરૂ પ્રતાપેરે, સર્વ સુણો તમે આજ;
પણ સદગુરૂ વીના નવ તરોરે, નહી થાય તમારૂં કાજ. અવ. ૬

પદ. ૭. રાગ ધોળ.

જોતે જઠરામાં જોણે તને જાળવ્યો, તેને સમરતો નથી મુંઢ ગમાર;
અવસર તારો જાયછે, ટેક.

આગળથી પય રચાવ્યુંરે, ઉદર ભરવાને કાજ;
તેને તું સમરે નહીરે, સીદ ખોટ ખરી તુંતો ખાય. અવ. ૨
ધન દોલત ને માલ ખજાનારે, પુત્રને પરીવાર;
છે સ્વાસ્થ્યનું સૌ સગુરે, અંતે પુરૂષાર્થ આવે તારે કામ. અ. ૩
અભીમાનમાં આથડેરે, વળી પ્રપંચમાં પછડાય;
વીષયમાં વહી ગયારે, અંતે ફેરો ફેગટ અભાગીયા થાય. અ. ૪
કામ વીણા વત વીષય જાણોરે, વળી સ્મરણ કરો સર્વ સાથ;

(૭૭)

મુનષા દેહ દેવતાને દુર્લભરે, મુરખ આવી છે તારે હાથ. અ. ૫
 શ્રવણ મનન નીદીધ્યાસન કરારે, તો મનના તોરંગ મટી જાય;
 મનની હારે હાર છેરે, મનની જીતે તો જીત થાય. અ. ૬
 માટે સતસંગમાં સર્વ ભજારે, મન મુવાતો મોક્ષ થાય;
 કાશીરામ સદગુરુ સેવતારે, અમર લોક લેષ જાય. અ. ૭

પદ. ૮. રાગ ધોળ.

પામર નર તેં વીસાર્યા વનમાળી, આતો મુરખ શું કીધું;
 જીજ્ઞે જોયો અવતાર, હરી નામ નવ લીધું. ટેક. ૧
 બાર વર્ષ બાળપણમાં જોયારે. પંદરે પુરૂષજ થાય;
 વીસે વીષયમાં વહી ગયારે, ત્રીસ ત્રીયાનો કીધો ત્યાગ. આ.
 આળીસે તો ચીંતા પેઠીરે, બાળક થયાં જે ને ચાર;
 પચાસે તો પરીયાં આબારે, સાઠે છુદ્ધીનો થાય છેરે નાશ. આ.
 સત્તેરે તો ગમ લાગ્યારે, વળી કાને નવ સુણાય.
 આંખે તો સુજે નહીરે, તોએ એક ધડી ગોવિંદ ન ગવાય. આ.
 ધર દાગ્યું ત્યારે કુવો જોદાવેરે, વળી વારીનું વડોણું થાય;
 જગતતો ગાડરીયો પ્રભાચાલેરે, આ અમુલખ અવસ જાય. આ.
 કાશીરામ કહે સદગુરુ પ્રતાપેરે, કરો સ્મરણ સ્વાસોસ્વાસ;
 સ્મરણ વીના તો સ્વાન જે ગણાય છેરે, સાચુ કહુંછું જીવોને
 ખાસ. આતો.

પદ. ૯. રાગ ધોળ.

હરીરામ સમરો તમે હેતથી, રાખો ગુરુ સાથે પુરણપ્રેમ.
 અવસર આવો જાય છે. ટેક.
 અજ્ઞાન અવીદ્યામાં શુંરે ઉઘી રહ્યો, જાગ્ય જાગ્ય થવ! ખેડું
 જાન. અવસર.

આટે મનના પ્રપંચ તમે મૂકજો, વીધય અથડાવે વારંવાર. અવ.
 સીંહ અળભેગો જુવો જાયછે, હુકાતો ચોરતો મીથ્યા દેખાય. અ.
 ભોજન ભોજન કહે જુખ ભાગે નહીં, જળ અંખના તૃષા નવ
 જાય. અવસર.

કાશી કાયા કુપો જુવો કાચનો, પડપોટાને પુટતાં નહીં લાગેવાર.
 ધંધલા પીંગલાને સુખજી સંગમાં, ત્રવેણી સગાગમ થાય. અવ.
 ગુરૂ વીનાતો કામ જુવો નવ આયે, વારંવાર ફેરા જુવો ખામ. અ.
 કાશીરામ કહે સેવો સદગુરને વેળા કાચે કહેશે ખાપ. અવસર.

પદ. ૧૮. રાગ ધૌળ.

તમે સોહંમ બ્રહ્મ સમરો પ્રેમથી, રાખે સતચીત આનંદમાં ભાવ.
 અવસર આવો નડી મળે ટેક.

સ્વયં પ્રકાસ સાક્ષી છે સર્વન્ન, મીથ્યા જોયાં ખાય ગમાર. અવ.
 નીર્ગુણમાં નેહ બણે રાખજો, સીરગુણ તો સંત સુખજી. અવ.
 પરા પસંતી મધમાને વૈખરી, અધર તખત કરવું આસન. અવ.
 જગૃત સ્વમ સુષુપ્તી તુર્મા, સુન સીખર પર સૌનો સરદાર. અવ.
 ખેચરી ભોચરી આચરી અચોચરી, હિન મુનીયે અસ્તાન. અવ.
 ગુરૂ પ્રેમથી કાશીરામ ગાય છે, સમજો તેના સંશય દુર જાય. અવ.

પદ. ૧૯. રાગ ધૌળ.

અસ સુમળ સાધન બહુ આદરે, મનમાં વળગે બણો મેલ;

અવસર અમુલ્ય જાય છે.

ખેપ કરે પણ ત્યાંનો ત્યાં કરે, જેમ ધાંચી ફેરા ખેલ. અવસર.
 વનમાં વાસ કરે છે વાંદરા, મરીરે વેઠે છે શીત બણે તાપ. અવ.
 રાસના રોજ આઘોડે રાખમાં, સુમળજી વીના નવ આયે સાન.

નારી વેશે ફરે બહુ જીવો કાતડા, હરીનાથી છેડુ ગઉ હજાર. અ.
હરીગુણ ગાવા જીલ હરીયે રચી, મુનીવ્રત લેઈ ફરે મુંઠ ગમાર.
મધુગરી સ્વાન ધરોધર માગતાં, આખા કુટુંબનો એવો અ-
ધ્યાસ. અવસર.

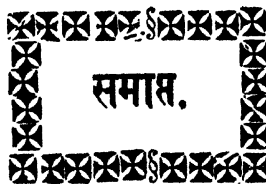
માનુની ત્યાગે જીવો મોરડાં, બ્રહ્મચારીતો બળદ ગણાય. અવ.
હંડવત કરે ધણા કાતરા, બગલાતો ધરે બહુ ધ્યાન. અવસર.
ગાડર મુંડાવે જીવો અંગથી, એથી શીદ કરાછો અભીમાન. અવ.
રામરામ કહે કુવાના કાશીયા, ગુણકા ગાય રૂપાળાં ગીત. અવ.
ચોગી વેશ ભવઈયા બહુ ધરે, ખળ ચઢાવે જીવો ખાખ. અવ.
ગંગામાં નાહાવા જાય જીવો ગંઠીયા, મનમાં ધણો છે જીવો
મેલ. અવસર.

કવીજન ગીત બનાવે છે કારમા, મુરતી ધડે છે જીવો સલાટ. અ.
મનના ગુરૂ કર્યાવીના માનવી, રખડે રોઝ સરીખા સર્વ જન. અ.
કાશીરામ કહે સેવો સતગુરૂ સંતને, તેથી જન્મ મરણ મટી જાય.
અવસર અમુલ્ય જાય છે.

પદ. ૧૨. ધોળ. કરીએ શ્રી કૃષ્ણ ઉપાસના.

ગાડી ચલાવી અનુભવ દેશમાં, સાંભળતાં સુખ થાય;
લવાજમની લેનો પડાવીયો, સતની તે સડખો એકાય. ગા. ૧૬.
કપટનાતો કાંકરા પુરાવીયા, રેણી રેતી પથરાય;
પ્રીતનાતે પુલ બંધાવીયા, જ્ઞાનનાં ગળનાળાં બંધાય. ગાડી. ૨
નવસેં નાડયો ધોરી નદીયો, તેમાં ત્રણ શ્રેષ્ઠ ગણાય;
છંડા પીંડ્યાને સુખમણા, સુરતા નુરતા કહેવાય. ગાડી. ૩
સ્વાસાના સલેપાટ પાથર્યાં, સદ્ગુણ સંધા મીલાય;
સ્થિરતાનાતે સ્થંભ રોપાવીયા, ઓહગ સોહગ બાંધ્યા તાર. ગા. ૪

નવ દરવાજે બંગલી બની, દશમે સાહેબનો મુકામ;
 ખટચકના સ્ટેશન રચ્યા, તાર માસ્તર તેણે કામ. ગાડી. ૫
 સત કીયાનું ઇંજન બન્યું, ડબ્બા જાણો આ દેહ;
 કર્મનાતે કાયલા પુરાવીયા, નીરમાઇનાં ભરાવ્યાં નીર. ગાડી. ૬
 ગુરૂગમ ધંટાતે વાગતા, કબુદ્દીની ટીકટો કપાય;
 સદગુરૂ સાહેબ ટીકટ આપતા, ગાફલ હોય તે અથડાય. ગાડી. ૭
 ફણીના કઠેરા બંધાવીયા, નીરચેની નાડીયો જોવાય;
 નાભીતે નાળમાં કળો ફેરવી, ચીત કરે ચીચવાડ. ગાડી. ૮
 પ્રેમના પીસવાતો વાગતા, હરખનો હાથ પડાય;
 નીશાંન ધરાવ્યાં હરીના નામનાં, નેક નેજા ઉડે આકાશ. ગા. ૯
 મન ડ્રાઇવર ગાડી હાકતાં, બુદ્ધી ગાર્ડ લેણે તપાસ;
 સતસંગ સંટેલ જીવો થાય છે, દાવપેચનાં તે ફાનસ પ્રગટાય. ૧૦
 જીવ શીવ વેપારી ગાડીએ ઉતર્યા, કહું તેનો વીસ્તાર;
 પ્રવૃત્તી વરી જીવરાયને, જન્મ મરણ વારંવાર. ગાડી. ૧૧
 નીવૃત્તી વરી શીવરાયને, અખંડ પદમાં સમાય;
 ઉદ્ધયાપુરથી ગાડી ઉપડે. જોતીપરામાં જાય. ગાડી. ૧૨
 ગુરૂ પ્રતાપે કાશીરામની વીનવે, જ્ઞાન કળા પ્રેરક ગુરૂ રવી ભાણુ.
 ગાય શીખેને સાંભળે, સંતનો અમરાપુર છે વાસ. ગાડી. ૧૩

નામ વૈરાગ્ય દશ વિપ્રણં, કર્મ વૈરાગ્ય સતાનિચ ॥
જ્ઞાન વૈરાગ્ય મમો દેહિ, ત્યાગ વૈરાગ્ય મમો દુર્લભ ।

શ્રી પંચીકરણ તત્વજ્ઞાનમય ગ્રંથ ધણેજ ઉ-
ત્તમ ને સરળ છે; શુર્જર ભાષામાં એમાં ઘણા
ગ્રંથોની સંપત્તિ છે, અભ્યાસથી લાભ આપે તેમ
છે; માટે સર્વ જનોએ શ્રવણ, મનન, નિદિધ્યાસન
કરવું, એજ આશિર્વાદ છે.

ભૂલચુક દ્રષ્ટિદોષ સુધારી વાંચશે. તથાસ્તુ.

ઘટિ શ્રી પંચીકરણ ગુરૂમહિમા ધોળ. સમાપ્ત

॥ ૐ શાન્તિ શાન્તિ શાન્તિઃ ॥

